

2013-09-01

บันทึกจดหมายเหตุ : สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวีพระชนวิสาขยิกาเจ้า
: ต้นธารการศึกษาของสตรีไทย

Follow this and additional works at: <https://digital.car.chula.ac.th/jamjuree>

Part of the [Social and Behavioral Sciences Commons](#)

Recommended Citation

(2013) "บันทึกจดหมายเหตุ : สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวีพระชนวิสาขยิกาเจ้า : ต้นธารการศึกษาของสตรีไทย," *Jamjuree Journal*: Vol. 15: Iss. 3, Article 4.

DOI: 10.58837/CHULA.JAMJUREE.15.3.3

Available at: <https://digital.car.chula.ac.th/jamjuree/vol15/iss3/4>

This Article is brought to you for free and open access by the Chulalongkorn Journal Online (CUJO) at Chula Digital Collections. It has been accepted for inclusion in Jamjuree Journal by an authorized editor of Chula Digital Collections. For more information, please contact ChulaDC@car.chula.ac.th.

บันทึกจดหมายเหตุ :

คณะครุศาสตร์ ร่วมกับมูลนิธิสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า

มหาวิทยาลัย

ศูนย์พัฒนกิจและนิ

สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า : ต้นธารการศึกษาของสตรีไทย

ศูนย์พัฒนกิจและนิสิตเก่าสัมพันธ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เมื่อวันที่ ๔-๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๖ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้จัดงานน้อมรำลึกถึงพระกรุณาธิคุณของสมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าในการทรงงานเพื่อการพัฒนามนุษย์ จนกระทั่งได้รับการเฉลิมพระเกียรติจากที่ประชุมใหญ่องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ให้ทรงเป็นบุคคลสำคัญของโลก เนื่องในโอกาสวันครบรอบ ๑๕๐ ปีพระราชสมภพ ในวันที่ ๑๐ กันยายน พ.ศ. ๒๕๕๕ ในฐานะที่ทรงมีผลงานดีเด่นด้านการศึกษา วิทยาศาสตร์สุขภาพ และการอนุรักษ์พัฒนาด้านวัฒนธรรม โดยจัดการประชุมเพื่อเผยแพร่พระกรุณาธิคุณสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า เรื่องการศึกษาเพื่อพัฒนามนุษย์ ผ่านการศึกษาในระบบ นอกกระบบ และตามอัธยาศัย ที่ไม่เพียงเน้นแต่การรู้หนังสือ แต่สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้ายังทรงมีพระราชดำริว่า การเรียนรู้ควรผ่านการทำงานและการประกอบอาชีพอีกทางหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นการเรียนผ่านโรงเย็บผ้า โรงทอผ้า และโรงสีข้าว ตลอดจนการพระราชทานทุนการศึกษา ที่เปรียบเสมือนต้นธารของการศึกษาเพื่อการพัฒนาสังคมไทย นำมาซึ่งสิทธิพื้นฐานของประชาชน โดยเฉพาะสตรี ในการเข้าถึงโอกาสการเรียนรู้เพื่อสร้างเสริมศักยภาพที่มีความหลากหลายและส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคมโดยรวม

ปฐมปูชนียจารย์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยศาสตราจารย์ ท่านผู้หญิง พูนทรัพย์ นพวงศ์ ณ อยุธยา ผู้ก่อตั้งคณะครุศาสตร์และเป็นคนบดคันแรก ของคณะ เป็นผู้ที่ได้รับพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นพ้นจากสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ที่ทรงเมตตาชุบเลี้ยงและพระราชทานทุนให้ได้รับการศึกษาระดับสูง คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยถือเป็นโอกาสอันเป็นมงคลที่จะได้ร่วมเฉลิมฉลองเผยแพร่พระมหากรุณาธิคุณเพื่อเป็นกตัญญูตาควระจึงจัดการประชุมวิชาการ เรื่อง “สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า: ต้นธารการศึกษาของสตรีไทย” เนื่องในโอกาสครบรอบ ๑๕๐ ปี พระราชสมภพสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า และ UNESCO

มหาวิทยาลัย

ศูนย์พัฒนกิจและนิ

ประกาศเฉลิมพระเกียรติให้ทรงเป็นบุคคลสำคัญของโลก และโอกาสแห่งการสถาปนาคณะครุศาสตร์ครบรอบ ๕๖ ปี คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ร่วมกับมูลนิธิสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าโดยจัดขึ้นระหว่างวันที่ ๔ - ๕ และ ๑๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๖

สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าทรงดำรงพระชนม์ชีพยืนยาว ๖ แผ่นดินระหว่าง พ.ศ. ๒๔๐๕ - ๒๔๙๘ เป็นเวลาถึง ๙๓ ปี ในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของ สยามเก่า กับ สยามใหม่ เหตุการณ์ต่างๆ ที่สำคัญในประวัติศาสตร์ไทยช่วงนี้ เป็นประสบการณ์ในพระชนม์ชีพ ที่ได้ทรงเรียนรู้ด้วยพระสติปัญญาและกำลังพระทัยที่เข้มแข็ง ทรงดำรงมั่นในหลักการ อุดมการณ์ เป็นแบบอย่างที่ดีของการดำรงพระองค์ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่ผันผ่านไปตามกาลเวลาและสภาพการณ์แวดล้อม

พระองค์ได้พระทัยเรียนรู้วิทยาการใหม่ๆ มีพระวิสัยทัศน์กว้างไกลเป็นคุณลักษณะเด่นที่ต่างจากสตรีทั่วไปในสมัยนั้น ที่สำคัญก็คือ ไม่ว่าจะทำอะไรก็ตั้งใจลงมือทำจนสำเร็จจนเป็นประจักษ์แก่สายตาของทุกคนที่มาร่วมเป็นสักพยาน ทรงจัดสรรแบ่งปันพระราชทรัพย์ในกิจการสาธารณกุศล การสังคมสงเคราะห์ การช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติอยู่เสมอ นอกจากนี้ยังทรงร่วมสมทบทุนก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ ที่อำนวยความสะดวกแก่ส่วนรวมเพื่อผู้คนทุกหมู่เหล่า ดังรับสั่งที่ว่า “**ทำการกุศลทั่วไปไม่เลือก**” ทำให้พระองค์ทรงริเริ่มหรือร่วมในงานต่างๆ เพื่อประโยชน์ของส่วนรวม ทรงมุ่งมั่นทำงานด้วยการบริหารจัดการตามฐานทรัพยากรและศักยภาพที่มีอยู่ จนประสบผลสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้ ยังความเจริญแก่ส่วนรวม และสร้างความก้าวหน้าหลายด้านแก่สังคมไทยสืบมา

มีข้อน่าสังเกตว่า สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าทรงสนพระทัยด้านวิทยาศาสตร์สุขภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการแพทย์ การพยาบาล ทำให้ทรงริเริ่มสร้างสถานพยาบาลเล็กๆ

สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี

เพื่อชุมชนชาวประมงและเกษตรกรมณฑลปราจีนบุรี จังหวัดชลบุรี และยังคงทรงงานด้านวิทยาศาสตร์สุขภาพต่อเนื่องมาอีกหลายด้าน

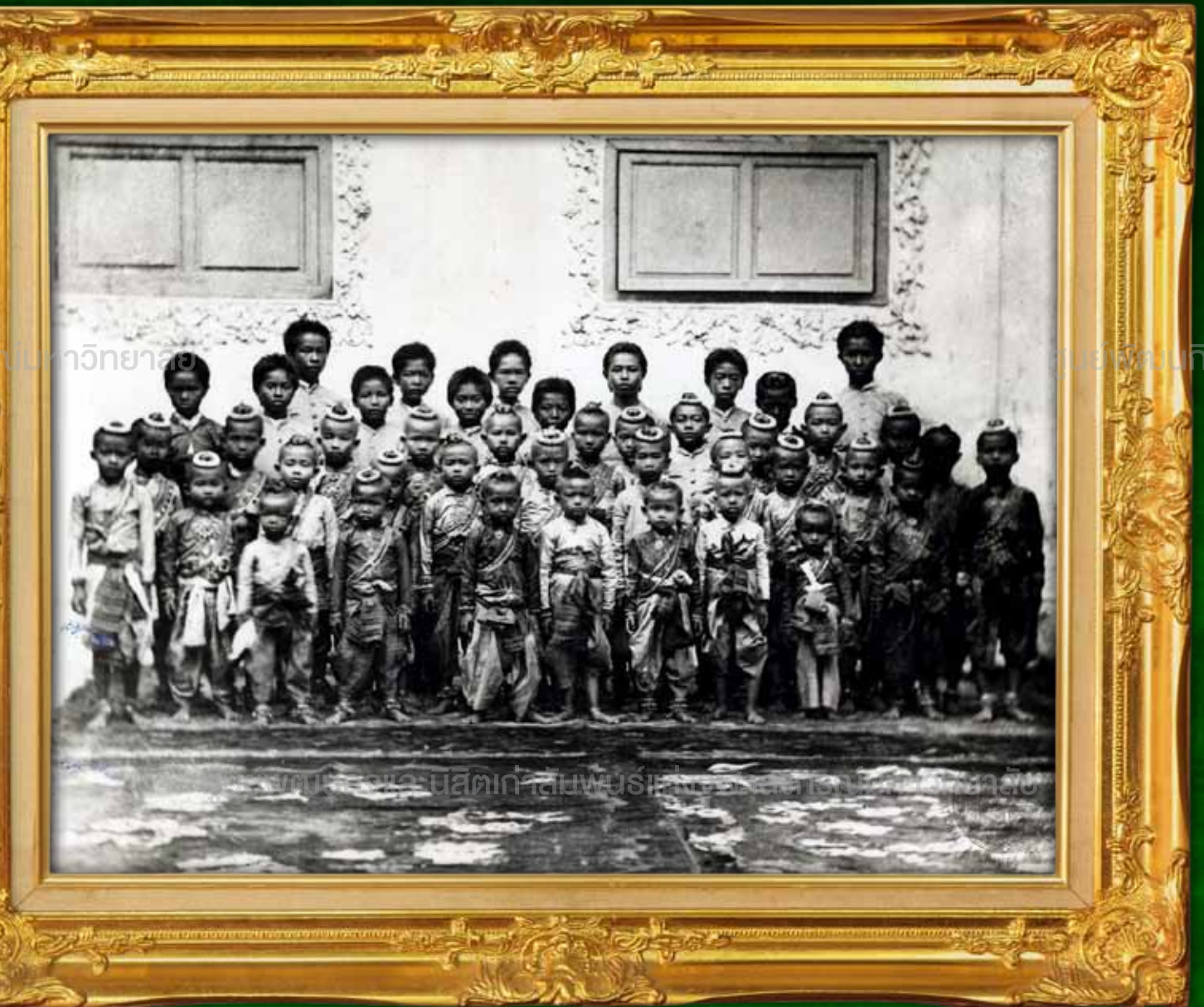
ความสนพระทัยและความปรารถนาที่จะช่วยเหลือผู้เจ็บไข้ได้ป่วยเป็นส่วนหนึ่งของแรงบันดาลใจแก่พระราชโอรสในเวลาต่อมา อนึ่ง ผู้สืบสายสกุลของพระองค์ต่างก็เจริญรอยตามแนวทางการทรงงาน จนพระคุณงามความดีเป็นที่ประจักษ์แจ้งชัดในประชาคมระหว่างประเทศ และได้รับการเฉลิมพระเกียรติคุณ เช่น

- ในโอกาส ๑๐๐ ปี วันคล้ายวันพระราชสมภพของพระราชโอรส - สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๕ (ค.ศ. ๑๙๙๒) องค์การการศึกษา

วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (ยูเนสโก) ได้ประกาศเทิดพระเกียรติและให้มีการเฉลิมฉลองในฐานะที่ทรงเป็นบุคคลสำคัญของโลกที่มีผลงานดีเด่นเพื่อส่วนรวมในด้านมนุษยธรรม

- ๘ ปีต่อมา (พ.ศ. ๒๕๔๓ หรือ ค.ศ. ๒๐๐๐) พระราชสุณิสา - สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ก็ได้รับการประกาศเทิดพระเกียรติและให้มีการเฉลิมฉลองในฐานะที่ทรงเป็นบุคคลสำคัญของโลกที่มีผลงานดีเด่นเพื่อส่วนรวมในด้านการศึกษามนุษย์ สังคม และสิ่งแวดล้อม

- พระราชนัดดาพระองค์เล็ก หรือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช นั้น องค์การระหว่าง

พระฉายาลักษณ์ พระบรมรูปหมู่ พระราชโอรสธิดาในรัชกาลที่ ๔

มหาวิทยาลัยประเทศไทยตั้งแต่สหประชาชาติ จนถึง
อีกหลายหน่วยงานได้ดูแล้วยุ่ ภาย
รางวัลต่างๆ หลายสาขาวิชา และ
ประกาศเทิดพระเกียรติพระราช
กรณียกิจจนกอนันต์ที่ทรงบำเพ็ญ
เพื่อผู้ยากไร้ด้อยโอกาส ด้วยคุณธรรม
มนุษยธรรม และการไม่เลือกปฏิบัติ

พระราชประวัติ

สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าเป็น
พระเจ้าลูกเธอพระองค์ที่ ๖๐ ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและ
เป็นลำดับที่ ๔ ซึ่งประสูติแต่เจ้าจอมมารดาเปี่ยม ทรงพระราชสมภพเมื่อวัน
พุธ เดือน ๑๐ แรม ๒ ค่ำ ปีมะเส็ง จัตวาศก ๑๒๒๔ ตรงกับวันที่ ๑๐ กันยายน
พ.ศ. ๒๔๐๕ โดยได้รับพระราชทานพระราชหัตถเลขาตั้งพระนามจากสมเด็จพระ
พระบรมราชชนกนาถว่า **พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าสว่างวัฒนา** พระองค์
มีพระเชษฐาและพระเชษฐภคินีรวมพระมารดาทั้งสิ้น ๖ พระองค์ ได้แก่ พระองค์
เจ้าอนุภรรณอนันตนาถไชย พระองค์เจ้าเทวัญอุไทยวงศ์ พระองค์เจ้าสุนันทา
กุมาริรัตน์ พระองค์เจ้าสว่างวัฒนา พระองค์เจ้าเสาวภาผ่องศรี และพระองค์
เจ้าสวัสดิโสภณ (มูลนิธิสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า, ๒๕๕๖)

ศูนย์พัฒนกิจและนิสิตเก่าสัมพันธ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จากซ้ายพระองค์เจ้าสว่างวัฒนา พระองค์เจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ พระองค์เจ้าเทวัญไทยวงศ์ และพระองค์เจ้าอุณากรรณอนันตโรไชย (ภาพจากหอจดหมายเหตุ หอสมุดแห่งชาติ)

พระศุภกษัตริย์พระนาม สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า

สมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎ พระจอมเกล้าเจ้ากรุงสยาม ผู้พระบิดา ขอตั้งนามกรแก่บุตรี ที่ประสูติแต่เปี่ยมผู้มารดาในวัน ๔ ๑๐ ค่ำ ปีมะจิดวา คก ศักราช ๑๒๒๔ นั้นว่า พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าสว่างวัฒนา วรรณคุณ ชาติเป็นอาทิอักษร วรรณอายุเป็นอันต่ออักษร ขอจงให้เจริญชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติศรีสวัสดิทิพัฒนามงคล พิบุลย ผลทุกประการ เทอญ ตั้งนามมาวัน ๔ ๑๑ ค่ำ ปีมะจิดวา คก ศักราช ๑๒๒๔ เป็นปีที่ ๑๒ ฤเป็นวันที่ ๔๑๗๓ ในรัชกาลปัจจุบันนี้

คำอาพระราชทานพระนาม

สว่างควพัฒนาติ	นามยสุสาเยวกตอิส
สา โหตุ สุชินีปุตติ	อโรคา นิรูปทุทวา
อทุธามหุธนา จาปี	โกคินี จ ยสสุสินี
จิรัฐาณินิวิสมหิเสฏฐุตตรา	หิเปติเก
คำแปลคาถา	

พระนามซึ่งชื่อว่าสว่างวัฒนา นี้ พระราชทานให้แก่พระราชกุมารีองค์ใด พระราชกุมารีองค์นั้นผู้เป็นบุตรีจึงมีความสุข อย่างมีโรคและอย่างมีความวุ่นวาย เลย จงมั่งคั่งด้วยทรัพย์มาก จงมียศสมบัติเป็นผู้ประเสริฐ ไม่มีใครเลิขขึ้นกว่า จงตั้งอยู่ในวงศ์ของบิดาสืบกาลนาน เทอญ

การศึกษา

ในสมัยที่เรียกขานกันในวงวิชาการ ว่า “สยามเก่า” นั้น ราชสำนักเป็น ศูนย์กลางแห่งการศึกษาสรรพวิทยาการ พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าสว่างวัฒนา ได้ทรงเรียนรู้วิชาหนังสือ และวิชาอื่นๆ ที่ราชสำนักต้องศึกษา ตลอดจนถึง หลักธรรมแห่งพระพุทธศาสนา ซึ่งจักเป็น พื้นฐานแห่งอุดมการณ์ความเมตตา มนุษยธรรม พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า เจ้าอยู่หัวทรงสนพระราชหฤทัยศึกษา วิทยาการตะวันตก และมีพระราชหัตถ์สะ ที่กว้างไกล จึงเื้อให้พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าสว่างวัฒนา มีโอกาสได้เห็น ได้รู้ถึงวิธีการใหม่ๆ และความรู้ที่น่าสนใจ ของโลกตะวันตก ตั้งแต่ทรงพระเยาว์ พื้นฐานเหล่านี้ส่งผลให้เมื่อทรงเจริญ พระชนม์ชีพและดำรงสถานะทางสังคม ที่สูงยิ่ง ก็ยังทรงใฝ่ศึกษาเรียนรู้ ทั้งภาษา อังกฤษและความรู้อื่นๆ

ขณะทรงพระเยาว์ ทรงเข้าเรียนอักษรสมัยชั้นประถมในสำนักพระองค์เจ้ากฤษณา พระเจ้าลูกเธอในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และได้ทรงเล่าเรียนอักษรขอมในชั้นมัธยมศึกษาในสำนักพระยาปริยัติธาดา (เปี่ยม) ครังยังเป็นหลวงราชาภิรม ปลัดกรมราชบัณฑิตที่พระที่นั่งสุทไธสวรรย์พร้อมด้วยเจ้าพี่หลายพระองค์ และได้เล่าเรียนมูลบทบรรพกิจของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) พิมพ์ครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๔๑๔ หมอเจ เอชจันดเล (J.H. Chandler) มิชชันนารีอเมริกาเป็นครูสอนภาษาอังกฤษในพระเจ้าลูกยาเธอและพระเจ้าลูกเธอรุ่นหลังในพระบรมมหาราชวัง

ครูอีกท่านหนึ่งที่ถวายพระอักษรคือ หม่อมราชวงศ์หนู ซึ่งในครั้งนั้นพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบุตรี (พระเจ้าอัยยิกาเธอ กรมหลวงวรเสถรรฐสุดา) ทรงพระเมตตาที่ท่านุบำรุงหม่อมราชวงศ์หนูให้ได้รับราชการมีชื่อเสียง จึงกราบบังคมทูลพระกรุณาให้ทรงทราบว่หม่อมราชวงศ์หนูเป็นผู้รู้ภาษาไทย ภาษาบาลี ทั้งเป็นจินตกวีแต่งกาพย์กลอน โคลงฉันทได้ดี่อีกด้วย ในโอกาสนั้นพระยาสุรศักดิ์มนตรี (แสง) ก็ได้นำเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทเมื่อวันที่ ๑๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๑๕ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รับราชการเป็นอาจารย์ที่สอง ได้สอนนักเรียนบุตรข้าราชการ ถวายพระอักษรเจ้านายฝ่ายหน้าและฝ่ายในที่โรงเรียนและที่เก้งสภาภิรมย์ (กรงนก)

พระราชโอรส พระราชธิดา

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เสด็จพระอิสริยยศเป็นพระเจ้าน้องนางเธอ พระองค์เจ้าสว่างวัฒนา เมื่อพุทธศักราช ๒๔๑๑ สถาปนาเป็นพระนางเจ้าสว่างวัฒนา พระราชเทวี เมื่อวันที่ ๒๓ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๑๑ สถาปนาเป็นสมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนา พระราชเทวี เมื่อวันที่

สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี

- แถวกลาง ๑. พระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ
๒. สมเด็จพระนางเจ้าสุชมลมารศรี พระอัครราชเทวี
๓. สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี ๔. สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ
แถวหน้า ๕. เจ้าจอมมารดาเลี่ยม ๖. เจ้าจอมมารดาแสง ๗. เจ้าจอมเอี่ยม
แถวหลัง ๘. เจ้าจอมมารดาวาด ๙. เจ้าจอมมารดาชุ่ม ๑๐. พระราชชายาเจ้าดารารัศมี ๑๑. -

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕
และสมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า

ศูนย์พัฒนกิจและนิสิตเก่าสัมพันธ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จากซ้ายไปขวา ๑. - ๒. สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ๓. พระองค์เจ้าประดิษฐาสารี ๔. พระองค์เจ้าพวงสร้อยสอางค์ ๕. สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี ๖. สมเด็จพระนางเจ้าสุชุมาลมารศรี ๗. พระองค์เจ้าฉัตรประภากร กรมหลวงทิพยรัตนกิริฎกุลินี

๖ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๒๓ เฉลิม พระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนา พระบรมราชเทวี เมื่อวันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๒๓ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำรงตำแหน่งองค์สภานายิกาแห่งสภาอากาศสยาม เมื่อ พุทธศักราช ๒๔๖๓

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เฉลิมพระนามาภิไธยเป็นสมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสามาตุจฉาเจ้า เมื่อวันที่ ๑๕ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๖๘ พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เฉลิมพระนามาภิไธยเป็นสมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า เมื่อวันที่ ๒๕ มีนาคม พุทธศักราช

๒๔๗๗ สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ทรงดำรงตำแหน่งองค์มหาสวามินีแห่งเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีเกียรติคุณรุ่งเรืองยิ่งมหาจักรีบรมราชวงศ์ฝ่ายใน เสด็จสวรรคตด้วยพระโรคชรา เมื่อวันที่ ๑๗ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๘๘ พระชนมพรรษา ๙๒ พรรษา ๘ เดือน ๒๔ วัน พระราชโอรสพระราชธิดา ที่ประสูติแต่สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี มี ๗ พระองค์ คือ

๑. สมเด็จพระบรมราชปิตุลาธิบดี เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ (พ.ศ. ๒๔๒๑ - ๒๔๓๗)

๒. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าอิสริยาลงกรณ์ (พ.ศ. ๒๔๒๒)

๓. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าวิจิตรจิรประภา (พ.ศ. ๒๔๒๔)

๔. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าสมมติวงศ์วโรทัย กรมขุนศรีธรรม

ราชธำรงฤทธิ์ (พ.ศ. ๒๔๒๕ - ๒๔๔๒)

๕. สมเด็จพระราชปิตุจฉาเจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร (พ.ศ. ๒๔๒๗ - ๒๔๘๑)

๖. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าศิริภรณ์โสภณ (พ.ศ. ๒๔๓๑ - ๒๔๔๑)

๗. สมเด็จพระมหิตลาธิเบศรอดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก (พ.ศ. ๒๔๓๕ - ๒๔๗๒)

๘. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าหญิง (พ.ศ. ๒๔๓๖)

นอกจากนี้ทรงอุปการะพระเจ้าลูกเธอที่กำพร้าพระมารดาอีก ๔ พระองค์ คือพระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าเยาวภาพงษ์สนิท พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารังสิตประยูรศักดิ์ พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าประภาพรธรรมาภรณ์ และพระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าวาปีบุษกร

ศูนย์พัฒนกิจและนิสิตเก่าสัมพันธ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สวนควาลัยในพระบรมมหาราชวัง จากซ้ายไปขวา ๑. สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี ๒. สมเด็จพระเจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชะ ๓. สมเด็จพระนางเจ้าสุทิดาฯ ๔. สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ๕. พระองค์เจ้าประเวศรสมัย ๖. สมเด็จพระเจ้าฟ้าอภัยวงศ์เดชาวรุ ๗. สมเด็จพระเจ้าฟ้าอภัยวงศ์ ๘. - ๙. เจ้าจอมมารดาชุม ไกรฤกษ์ ๑๐. พระองค์เจ้าพวงสร้อยสอางค์ ๑๑. - ๑๒. สมเด็จพระเจ้าสุทธาทิพยรัตน์ กรมหลวงศรีรัตนโกสินทร์

พระราชโอรสติดาถึง ๖ พระองค์ สิ้นพระชนม์ตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ แต่ด้วยความเข้มแข็งและการเข้าซึ่งถึง แก่นแห่งธรรมะ ทำให้ทรงผ่านพ้นความ ทุกข์โศกอันใหญ่หลวงนี้ และทรงดำรง มั่นในการทรงงานเพื่อส่วนรวม ตรวบ จนเสด็จสู่สวรรคาลัย เมื่อวันที่ ๑๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๙๘ ณ วังสระปทุม ที่ประทับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๗ สิริพระชนมายุ ได้ ๙๓ พรรษา

ความอาดรร ในพระชนม์ชีพ

สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกา เจ้า ทรงมีพระราชโอรสและพระราช ธิดา รวม ๘ พระองค์ ซึ่งสิ้นพระชนม์ ไปก่อนพระองค์ทั้งสิ้น โดย ๓ พระองค์ สิ้นพระชนม์เมื่อยังทรงพระเยาว์มาก

พ.ศ. ๒๔๒๒ สมเด็จพระเจ้าฟ้าอริยา ลงกรณ์ฯ พระราชโอรสพระองค์ที่สอง สิ้นพระชนม์เมื่อพระชันษาเพียง ๒๑ วัน พ.ศ. ๒๔๒๔ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าวิจิตรจิรประภา พระราชธิดา พระองค์แรก พระชันษา ๔ เดือน พ.ศ. ๒๔๓๖ พระราชธิดาพระองค์เล็ก ซึ่ง ยังมีได้พระราชทานพระนาม สิ้นพระชนม์ เมื่อประสูติได้เพียง ๓ วัน

เมื่อวันที่ ๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๗ พระราชโอรสพระองค์ใหญ่ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้า มหาวชิรุณหิศฯ สยามมกุฎราชกุมาร พระชันษายังไม่ถึง ๑๗ ปี เสด็จสวรรคต อย่างกะทันหันด้วยพระโรคไข้รากสาด น้อย เล่ากันว่า สมเด็จพระพันวัสสา อัยยิกาเจ้าทรงล้มทั้งยืนในทันทีนั้น ทรงสิ้นพระสติสมประดี ครั้นรู้สึก

พระองค์ก็ทรงพระกันแสงอย่างรุนแรง ทรงใช้พระกรรช้อนพระอุระด้วย ปรีทวนการดั่งจะสวรรคตตามไป ทรงไม่เสวยพระกระยาหาร พระสุขภาพ ทรุดโทรมจนทรงพระประชวรในที่สุด

ในปี พ.ศ. ๒๔๔๑ ทรงต้อง ประสพกับความโศกเศร้าอีกครั้ง เมื่อ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าหญิง ศิราภรณ์โสภณ พระราชธิดาพระองค์ เล็ก พระชันษา ๑๐ ปี สิ้นพระชนม์ พระองค์ถึงแก่ทรงพระประชวร พระ อาการหนักจนแพทย์กราบบังคมทูล ขอพระราชทานให้เสด็จฯ ไปประทับ รักษาพระองค์ที่เมืองชายทะเล

อีกหนึ่งปีต่อมา สมเด็จพระเจ้า ลูกยาเธอ เจ้าฟ้าสมมติวงศ์วโรทัย กรม ขุนศรีธรรมราชธำรงฤทธิ์ ประชวร ด้วยพระโรคไข้รากสาดน้อย สิ้นพระชนม์

ศูนย์พัฒนกิจและนิสิตเก่าสัมพันธ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สวนควาลัยในพระบรมมหาราชวัง จากซ้ายไปขวา ๑. สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี - สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหิตลลิตเดช
กรมขุนสงขลานครินทร์ สมเด็จพระเจ้าฟ้าศิริภรณ์โสภณ ๒. เจ้าจอมมารดาชุม (ไกรฤกษ์) - พระองค์เจ้าอาทรทิพยนิภา พระองค์เจ้าสุจิตภรณ์
๓. เจ้าจอมมารดาแสง (โรจนดิศ) - พระองค์เจ้าอัมรินทร์ปชา พระองค์เจ้าทิพาลังการ
๔. สมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ - สมเด็จพระเจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ นรินทรเทพยกุมาริ สมเด็จพระเจ้าฟ้าอัญญาองค์เดชาวุธ
กรมหลวงนครราชสีมา สมเด็จพระเจ้าฟ้าประชาธิปกคัคคิเดช กรมขุนสุโขทัยธรรมราชา
๕. สมเด็จพระนางเจ้าสุชุมาลมารศรี - สมเด็จพระเจ้าฟ้าสุธาทิพยรัตน์ กรมหลวงรัตนโกสินทร์

สวนควาลัย

ในพระบรมมหาราชวัง
จากซ้ายไปขวา

๑. สมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ
- พระองค์เจ้าพวงสร้อยสอางค์
๒. เจ้าจอมมารดาแสง
- เจ้าจอมมารดาชุม
๓. สมเด็จพระนางเจ้าสุชุมาลมารศรี
- พระองค์เจ้าภาพรประภา
๔. สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี
- พระองค์เจ้าประดิษฐาสารี
๕. เจ้าจอมเอิบ - เจ้าจอมเอี่ยม
๖. กรมขุนสวรรคโลกลักษณวดี
- กรมขุนพิจิตรเจตจันทร์
๗. กรมหลวงศรีรัตนโกสินทร์
- พระองค์เจ้าประเวศวรสมัย
๘. พระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ

ศูนย์พัฒนกิจและนิสิตเก่าสัมพันธ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จากซ้าย ๑. สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี ๒. สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงสงขลานครินทร์ ๓. สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร

ด้วยพระชันษา ๑๘ ปี เมื่อวันที่ ๑๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๔๒

ในช่วงเวลา ๒๐ ปี นับตั้งแต่พระราชโอรสพระองค์ใหญ่ทรงพระราชสมภพ สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ทรงสูญเสียพระราชโอรสธิดาถึง ๖ พระองค์ และเมื่อวันที่ ๒๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จสู่สวรรคาลัย สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ทรงประสบความทุกข์โศกศัลย์ครั้งยิ่งใหญ่ในพระชนม์ชีพอีกครั้ง

ต่อมา ในวันที่ ๒๔ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๒ สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก ทรงพระประชวรตั้งแต่เสด็จฯ กลับจากการทรงงานการแพทย์ที่จังหวัดเชียงใหม่ พระอาการทรุดหนักลง คุณหญิงพินพากย์พิทยาภท พยาบาลประจำพระองค์เล่าว่า สมเด็จพระพัน

วัสสาอัยยิกาเจ้าฯ เสด็จฯ มาทอดพระเนตรพระอาการด้วยพระพักตร์สงบ แม้จะตกพระทัยมาก ประทับใกล้พระแท่น สมเด็จพระบรมราชชนกพระเนตรปรอย ลืมพระเนตรขึ้นแล้วเสด็จสวรรคตในทันทีนั้น สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าทรงคุกพระชงฆ์ลง ยืนพระหัตถ์ไปทรงปิดพระเนตรพระราชโอรส แล้วชบพระพักตร์ลง

สมเด็จพระเจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ ทรงประจวรพระโรคพระวิกละซึ่งเป็นมานานหลายปี แม้จะเสด็จไปรักษาพระองค์ที่ต่างประเทศ จนพระอาการสุดจะเยียวยารักษาจึงเสด็จฯ กลับพระนคร และประทับที่วังคันทราวาส จนสิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๘๑

นอกจากพระราชโอรสและพระราชธิดาทั้ง ๘ ของพระองค์แล้ว พระราชโอรสและพระราชธิดา บุญธรรม

ที่ทรงอุปการะอีก ๓ พระองค์นั้น ก็ล้วนแล้วแต่สิ้นพระชนม์ไปก่อนทั้งสิ้นดังนี้

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเยาวภาพงษ์สนธิ์สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๑๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๗ พระองค์นี้ สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ทรงได้ฟังมาก ด้วยเป็นพระธิดาในการส่วนพระองค์ นับตั้งแต่ตั้งเครื่องเสวย แม้กระทั่งทรงฝากการพระศพของพระองค์ให้ช่วยจัดการ

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประภาพรณพิไลสิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๘ กันยายน พ.ศ. ๒๔๙๑

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ารังสิตประยูรศักดิ์ กรมพระยาชัยนาทนเรนทร สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๙๔ นับเป็นพระราชโอรสองค์สุดท้ายใน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีพระชนม์ยืนที่สุด คือ ๖๕ ปี

ส่วนพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวาปีบุษกร เป็นพระราชธิดาบุญธรรมพระองค์เดียวที่ดำรงพระชนม์ชีพอยู่จนได้จัดการพระราชพิธีพระบรมศพของสมเด็จพระราชมารดาเลี้ยง พระองค์เจ้าวาปีบุษกรสิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๑๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๕ พระชนมายุได้ ๙๑ ปี นับเป็นพระราชธิดาองค์สุดท้ายในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีพระชนม์ยืนที่สุด

ความทุกข์ที่ถาโถมประดังเข้ามาอย่างต่อเนื่อง ทั้งการสิ้นพระชนม์ของพระราชโอรสพระราชธิดารวมทั้งความเปลี่ยนแปลงของบ้านเมือง บันทอนให้พระองค์โทมัสและสูญเสียพระกำลังพลอย่างมากมาย กล่าวกันว่า ทรงอธิษฐานต่อหน้าพระพุทธรูปว่า *ขอให้ลิ้ม ลิ้มให้หมด อย่าให้มีความจำอะไรเลย จำอะไรขึ้นมา ก็ล้วนแต่ความทุกข์ทั้งนั้น*

เมื่อคราวที่เจ้าพนักงานตำรวจเชิญสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาชัยนาทนเรนทร (พระนามเดิมคือ พระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้ารังสิตประยูรศักดิ์) ไปคุมขังไว้ที่สถานีตำรวจด้วยเหตุผลทางการเมือง เมื่อพระองค์ทรงทราบข่าว ทรงโศกเศร้าถึงกับรับสั่งว่า *ลูกตายไม่น้อยใจซ้ำใจเลย เพราะมีเรื่องหักได้ว่าเป็นธรรมดาโลก คราวนี้ทุกข์สุดที่จะทุกข์แล้ว* แต่สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ยังทรงดำรงพระสติมั่นคงไม่หวั่นไหว ด้วยทรงตระหนักถึงหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ทรงมีความอดกลั้น มีขันติธรรมอย่างสูงยิ่ง และทรงประกอบพระกรณียกิจนานาเพื่อล้วนแล้วแต่ยังประโยชน์แก่สาธารณชน

หลังจากสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า สูญเสียพระราชโอรสธิดาหลายพระองค์ในเวลาไล่เลี่ยกัน ส่งผลให้พระองค์ประจวบหนัก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริว่าควรเสด็จพระราชดำเนินไปรักษาพระองค์ในที่ริมทะเล ที่มี

พระราชโอรสธิดาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าประทับเก้าอี้แถวหน้าที่ทำจากชัย)

อากาศดี ทรงเลือกที่ตำบลบางพระ ศรีราชา และโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งเป็นผู้อำนวยการบริษัทป่าไม้ที่ศรีราชา รับผิดชอบการก่อสร้างพระตำหนักไม้หลังหนึ่งในน้ำ ห่างจากหาดทรายประมาณ ๑ เส้น เป็นที่สำหรับประทับ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๔๒

สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าเสด็จพระราชดำเนินไปประทับ ณ พระตำหนักชายทะเล สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ฯ ได้ตามเสด็จฯ พร้อมทั้งพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ามหิดลอดุลยเดชฯ และพระเจ้าลูกเธอ ๓ พระองค์ที่ทรงเลี้ยงอยู่ คือ พระองค์เจ้าเยาวภาพงศ์สนิท พระองค์เจ้าประภาพรธรรณีพล และพระองค์เจ้าวาปีบุษกร

เมื่อประทับอยู่ได้พักหนึ่ง สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหิดลอดุลยเดชฯ ได้ตามเสด็จฯ พร้อมทั้งพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ามหิดลอดุลยเดชฯ และพระเจ้าลูกเธอ ๓ พระองค์ที่ทรงเลี้ยงอยู่ คือ พระองค์เจ้าเยาวภาพงศ์สนิท พระองค์เจ้าประภาพรธรรณีพล และพระองค์เจ้าวาปีบุษกร

เพลิงไหม้พระตำหนักใหม่

ขณะที่ประทับอยู่ศรีราชาในเอง พระองค์ทรงกลายเป็่นนักสังคมสงเคราะห์ที่เข้มแข็งขึ้น ทรงดำเนินกิจการอันเป็นคุณประโยชน์ต่างๆ เช่น พระราชทานแพทย์ประจำพระองค์ให้รักษาราชกุมารตมหมบ้านต่างๆในละแวกนั้น รวมถึงบรรดาข้าราชการบริพารและเจ้าพนักงานที่ประจำการรักษาพระองค์ทั้งทหารและพลเรือน ที่เกิดการเจ็บป่วยขึ้นเนื่องจากตำบลนี้อยู่ห่างไกลจากแพทย์และสถานที่พยาบาล เป็นการริเริ่มหน่วยแพทย์เคลื่อนที่ ทรงใช้เกวียนบรรทุกหมอบรรทุกยาและเครื่องมือส่งออกไปตามตำบลต่างๆ นอกจากนั้นพระองค์ทรงมีพระดำริว่าหากมีสถานพยาบาลขึ้นในที่นี้ จะอำนวยความสะดวกต่อข้าราชการบริพารและประชาชนทั่วไป จึงรับสั่งให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหิดลอดุลยเดชฯ และเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี คิดจัดการสร้างสถานพยาบาลขึ้น โดยมีนายแพทย์ Adamsen เป็นผู้ช่วยวางแผนผังการก่อสร้าง เริ่มก่อสร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๓-๒๔๔๔ ในระยะแรก สร้างเป็นเรือนไม้ยื่นไปในทะเล ซึ่งในระหว่างการก่อสร้างอยู่นั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินประพาสหัวเมืองชายทะเลตะวันออก และได้เสด็จมาเยี่ยม ทอดพระเนตรเห็น

พระราชโอรสธิดาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
(สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าประทับเก้าอี้แถวกลางที่สามจากซ้าย)

โรงพยาบาลที่กำลังก่อสร้างอยู่ จึงทรงพระราชทานนามว่า **โรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้า ต่อมาเรียกกันว่า โรงพยาบาลสมเด็จพระ ฤทธิราช** (ปัจจุบัน คือ โรงพยาบาลสมเด็จพระบรมราชเทวี ฤทธิราช) นับเป็นจุดเริ่มต้นของการทรงงานเพื่อผู้ป่วยและพัฒนาการแพทย์ การอนามัยและการสาธารณสุข ซึ่งพระองค์ใช้ความทุกข์ของพระองค์เองสร้างประโยชน์แก่ผู้อื่น ทรงดูแลกิจการของโรงพยาบาล พระราชทานที่ดินให้สร้างอาคาร พระตำหนัก และพระราชทรัพย์เป็นค่าใช้จ่าย และทรงรับผู้ป่วยที่ยากไร้ในพระราชานุอุปถัมภ์ การสร้างโรงพยาบาลแห่งนี้ นับว่าเป็นประโยชน์ต่อผู้ป่วย และสร้างความเจริญให้กับท้องถิ่นเป็นอย่างยิ่ง

นอกจากทรงเปลี่ยนความเศร้าอาดูรส่วนพระองค์เป็นนักสังคัมสังเคราะห์ ที่ช่วยเหลือราษฎรอื่นๆ เพื่อสร้างประโยชน์ส่วนรวมแล้ว คุณลักษณะเด่นอีกประการหนึ่งก็คือ ทรงประมวลความรู้ที่ได้จากประสบการณ์ต่างๆ ในพระชนม์ชีพ มาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการงานหลากหลายที่ทรงริเริ่มขึ้นหากเปรียบพระราชกรณียกิจทั้งน้อยใหญ่ที่ทรงดำรงมาตลอดพระชนม์ชีพอันยาวนานดุจกระแสน้ำที่นำพาการพัฒนาทั้งระบบการศึกษา การส่งเสริมการศึกษาของสตรี และการสาธารณสุข อาจแบ่งเป็น ๓ ช่วง ดังนี้

ต้นธารการศึกษาสว่างวัฒนาพินิต

เมื่อได้ศึกษาพระราชประวัติ และพระราชกรณียกิจของพระองค์ พบว่า การที่จะหล่อหลอมบุคคลใดบุคคลหนึ่งได้เติบโตขึ้นมา มีแนวคิดแนวทางการสร้างสรรค์ประโยชน์ต่างๆ เพื่อส่วนรวม ดังเช่น สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าทรงบำเพ็ญมานั้น การศึกษา มีส่วนสำคัญในการสร้างคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระราชบิดา สนับสนุนและส่งเสริมให้พระราชโอรสและพระราชธิดาทุกพระองค์รับการศึกษาวิชาต่างๆ ทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ ต่อมา ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงส่งเสริมการศึกษาให้เป็นระบบยิ่งขึ้น โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียน มีการเรียบเรียงแบบสอนหนังสือไทยขึ้น

การสอนหนังสือไทย

พระศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ซึ่งภายหลังคือพระยาศรีสุนทรโวหาร เป็นบุคคลสำคัญผู้หนึ่งของวงการการศึกษาไทยในสมัยโบราณ เนื่องด้วยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิรูปการศึกษาของชาติอย่างเป็นระบบ โดยจัดตั้งโรงเรียนหลวงขึ้นและได้ทรง

พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เมื่อครั้งเป็นหลวงสารประเสริฐเรียบเรียงแบบสอนหนังสือไทย ๖ เล่ม ได้แก่ มูลบทบรรพกิจ วาหนิต์นิกร อักษรประโยค สังโยคพิธาน ไวยากรณ์พิจารณาพิศาลการันต์ สำหรับใช้สอนในโรงเรียนหลวงสมัยนั้น และได้มีวิวัฒนาการเรื่อยมาโดยอาศัยหลักจากแบบสอนชุดนี้ นอกจากนั้นท่านยังได้แต่งเรื่อง “วิธีสอนหนังสือไทย” ขึ้นด้วย ทำให้ได้ทราบความเป็นไปของวิธีสอนหนังสือไทยในสมัยก่อนได้เป็นอย่างดี

ความสำคัญของการศึกษา

...มีทรัพย์อาจมีใจรักมาแย่งชิงไปได้ ถ้ามีวิชาแล้วใจจะมาทำลายแย่งชิงไม่ได้ (พระราชโอรสในสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า)

...เพราะการที่ฉันให้เรียน ก็อยากจะให้เป็นประโยชน์เพื่อชาติปิฎกมิใช่เพื่ออุดหนุนเฉพาะบุคคล... (ความตอนหนึ่งในลายพระราชหัตถ์ถึงนักเรียนผู้ได้รับทุนพระราชทาน)

สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ทรงตระหนักถึงความสำคัญดังกล่าว จึงมีพระราชกรณียกิจทั้งด้านการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ การศึกษาตามอัธยาศัย ตลอดจนการพระราชทานทุนการศึกษา ทรงเน้นหลักการศึกษาตามศักยภาพของแต่ละบุคคล ให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ตามสิทธิพื้นฐานที่มนุษย์พึงมี การขัดเกลาด้านคุณธรรม จริยธรรม เพื่ออยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขในสังคมโดยรวม

ไม่ว่าพระองค์จะประทับอยู่ที่ใดก็ตาม ทรงส่งเสริมให้พระญาติและข้าราชบริพารพัฒนาตนในการศึกษาตลอดเวลา ในด้านภาษา การใช้ภาษาที่ถูกต้อง วิชาการเรื่อน เย็บปักถักร้อย งานหัตถกรรมหัตถศิลป์ การเพาะปลูก รวมทั้งทรงสั่งสอนอบรมให้บุคคลมีกิริยาจาที่โอปป้ามอารี มีเหตุผล เป็นผู้มีความมัธยัสถ์ ดำรงตนอยู่ในศีลธรรม และพระมหากษัตริย์คุณ

ยังได้ปกแผ่ไพศาลมายังนักเรียนทุนผู้ที่ทรงอุปการะ ที่สำเร็จการศึกษาต่างประเทศกลับเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศไทยตลอดมาตราบเท่าทุกวันนี้

กระแสร่ำ สว่างวัฒนาอุปการ

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการปรับปรุงบ้านเมืองให้ทันสมัยในทุกด้าน สมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนา พระบรมราชเทวี ได้ทรง “ช่วยราษฎร์เสริมรัฐ” ในการปฏิรูปการศึกษาเพื่อประชาชน และร่วมส่งเสริมการศึกษาด้านธรรมปัญญาตลอดพระชนม์ชีพ เช่น ในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษาทุกปี (๑๐ กันยายน) จะพระราชทานพระราชทรัพย์บำรุงโรงเรียนต่างๆ เช่น โรงเรียนวัดสุทัศนเทพวราราม โรงเรียนวัดจักรวรรดิราชาวาส โรงเรียนเพาะช่าง ในกรุงเทพมหานคร โรงเรียนประชาบาล และโรงเรียนประจำจังหวัดต่างๆ ในส่วนภูมิภาค

พ.ศ. ๒๔๓๗

พระราชทานเงิน ๑,๕๖๑ บาท แก่กระทรวงธรรมการเพื่อใช้ในการศึกษา กระทรวงธรรมการใช้ดอกเบี้ยตั้งเป็นทุนการศึกษาแก่นักเรียน เรียกว่า **ราชรางวัลในสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชเทวี**

พ.ศ. ๒๔๓๙

พระราชทานพระราชทรัพย์บำรุงโรงเรียนสตรีสุนันทาลัย อนุสรณ์แห่งสมเด็จพระเชษฐาธิราช เปิดสอนตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๕ มีชื่อเสียงเรื่องการเรียนการสอนและการฝึกหัดกุลสตรีทั้งแบบตะวันตกและประเพณีไทย

พ.ศ. ๒๔๖๐

พระราชทานทุนให้นักเรียนหญิง ๒ คน ไปศึกษาต่อด้านการพยาบาลที่ประเทศสหรัฐอเมริกา (หนึ่งในนั้นต่อมาคือ **สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี**)

พ.ศ. ๒๔๖๐

ทรงคัดเลือกและพระราชทานทุนให้ข้าหลวงไปศึกษาต่อด้านการพยาบาล ประกอบด้วยคุณพั้ว สุจริตกุล (ท่านผู้หญิงพั้ว อนุรักษราชมณเฑียร) ข้าหลวงในสมเด็จพระเจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร คุณนวม ชูโต บุตรพระยาเสวีนารากการ หม่อมหลวงเชื้อ สนิทวงศ์ และคุณพั้ว ข้าหลวงของพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้า เยาวภาพงษสัณทิ

พ.ศ. ๒๔๖๑

พระราชทานทุนให้นางสาวไสว บุญยรัตพันธุ์ (ต่อมาคือ **คุณหญิงไสววงศ์ ทองเจือ**) เดินทางไปศึกษาต่อชั้นมัธยมศึกษา และด้านการพยาบาลในระดับอุดมศึกษา และพระราชทานทุนให้นางสาวจำนง เมืองแมน (ต่อมาคือ **คุณหญิงพัฒนากย์พิทยาภ**) เดินทางไปศึกษาวิชาทันตกรรม ณ ประเทศสหรัฐอเมริกา (ภายหลังสมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนกทรงแนะนำให้เปลี่ยนเป็นวิชาพยาบาลแทน)

พ.ศ. ๒๔๖๓

พระราชทานพระราชทรัพย์บำรุง**โรงเรียนวัฒนาวิทยาลัย** (โรงเรียนกุลสตรีวังหลัง เดิม) โรงเรียนสตรีแห่งนี้มีขัณขันธ์วิโปรแตสแตนท์ ก่อตั้งขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๑๘ มีชื่อเสียงเรื่องการสอนวิทยาการสมัยใหม่และการอบรมกุลสตรี โรงเรียนนี้ได้เจริญก้าวหน้าสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

พ.ศ. ๒๔๖๓

เสด็จประพาสจังหวัดสระบุรี และทราบ่ว่าที่จังหวัดนี้ยังไม่มีโรงเรียนสตรีทรงมีพระราชประสงค์ให้สร้างโรงเรียนสำหรับสตรีขึ้น

พ.ศ. ๒๔๖๔

พระราชทานพระราชทรัพย์บำรุง**โรงเรียนวรนาถเฉลิม** โรงเรียนสตรีประจำจังหวัดสงขลา ที่ปัจจุบันยังมีบทบาทสำคัญในการศึกษาของเยาวชน

พ.ศ. ๒๔๖๔

โปรดเกล้าฯ ให้จัดซื้อที่ดินตำบลบ้านเป้ง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พระราชทานสมเด็จพระเจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร เพื่อเป็นที่ประทับเวลาเสด็จประพาสและรักษาพระองค์ ต่อมาทรงพระราชทานให้แก่**โรงเรียนประชาบาลวัดบ้านเป้ง**

พ.ศ. ๒๔๖๖

ทรงกำกับดูแลการก่อสร้างโรงเรียนสตรีที่จังหวัดสระบุรี พระราชทานเงินส่วนพระองค์ จำนวน ๒,๔๐๐ บาท ให้สร้างเรือนพักครู ๒ หลัง สมเด็จพระเจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร พระราชทานเงินส่วนพระองค์พร้อมด้วยเครื่องใช้ จำนวน ๓๐,๐๐๐ บาท เป็นค่าก่อสร้างโรงเรียน ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๙๙ โรงเรียนได้ย้ายมาตั้ง ณ สถานที่ใหม่ เพราะสถานที่เดิมคับแคบ และรวมกับโรงเรียนชายที่มีอยู่ เปลี่ยนชื่อใหม่ว่า **โรงเรียนสระบุรีวิทยาคม** เป็นโรงเรียนประจำจังหวัดสำหรับเยาวชนชายหญิงมาจนถึงทุกวันนี้

พ.ศ. ๒๔๖๙

สมเด็จพระพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าทรงร่วมกับพระราชธิดา (สมเด็จพระเจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ฯ) ก่อตั้งโรงเรียนราชินี ขึ้นอีกแห่งหนึ่งด้วยพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ ในพื้นที่ ๔ ไร่เศษ ที่ถนนเขียวไข่กา บางกระบือ โรงเรียนนี้อยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาด้านเหนือของโรงเรียนราชินี จึงเรียกขานชื่อโรงเรียนนี้ว่า **โรงเรียนราชินีบน** พระองค์ทรงใส่พระทัยดูแลการบริหารจัดการและพระราชทานพระราชทรัพย์บำรุงโรงเรียนราชินีทั้งสองนี้อยู่เสมอ

พ.ศ. ๒๔๗๐

สมเด็จพระพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า พระราชทานนามโรงเรียนสตรีที่จังหวัดสระบุรีว่า **โรงเรียนสหายหญิง** พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าธานีนิวัตกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร เสนาบดี กระทรวงธรรมการ เสด็จไปเปิดโรงเรียนเดือนพฤษภาคม

เสด็จประพาสนครวัด

พ.ศ. ๒๔๗๑

เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมโรงเรียนสตรี จังหวัดลำปาง โรงเรียนนี้ชาวอเมริกันก่อตั้งขึ้น พระองค์ได้พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์แก่โรงเรียน เพื่อร่วมช่วยเกื้อหนุนนักเรียนโรงเรียนนี้ซึ่งมีอยู่ ๑๓๐ คน

พ.ศ. ๒๔๗๑

เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมและเปิดอาคาร Power Hall โรงเรียนปรินส์รอยแยลส์วิทยาลัย จังหวัดเชียงใหม่ โรงเรียนนี้เป็นโรงเรียนชายที่มีชื่อนารีโปรแตสแตนท์ก่อตั้งขึ้น และมีบทบาทในการศึกษาของเยาวชนไทยมาจนถึงทุกวันนี้

พ.ศ. ๒๔๗๑

เสด็จประพาสเมืองเชียงใหม่ พระราชทานชื่อโรงเรียนสตรีประจำจังหวัดเชียงใหม่ว่า วัดโนทัยและเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเปิดป้ายชื่อโรงเรียน

พ.ศ. ๒๔๗๒

พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุทธสิริโสภา เสด็จแทนพระองค์สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร เปิดแพรป้ายนามโรงเรียนราชินีบน ซึ่งเปิดสอนตั้งแต่ชั้นมัธยม ๓ - มัธยม ๘

พ.ศ. ๒๔๗๓

ทรงพระกรุณาพระราชทานอักษรพระนามให้จัดทำเป็นเครื่องหมายที่ระลึกศิษย์เก่าของโรงเรียนวัดโนทัยพายัพ

พ.ศ. ๒๔๗๘

พระราชทานพระราชทรัพย์ร่วมสร้างตึกอ้อมเบตโรงเรียนอัสสัมชัญบางรัก กรุงเทพมหานคร โรงเรียนคาทอลิกนี้มีชื่อเสียงยิ่ง ชาวไทยรู้จักดี และศิษย์เก่าจำนวนมากมีบทบาทด้านต่างๆ ในสังคมไทย สืบเนื่องต่อกันมาในแต่ละสมัย

พ.ศ. ๒๔๘๓

พระราชทานที่ดินพร้อมอาคารตำบลบ้านแปง อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ให้แก่โรงเรียนประชาบาลวัดบ้านแปง พระราชทานนามใหม่ ทรงพระราชอุทิศถึงพระราชธิดาว่า โรงเรียนเจ้าฟ้าสร้าง

พ.ศ. ๒๔๘๔

โปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งราชินีมูลนิธิ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๔ เพื่อดูแลเงินทุนและกิจการต่างๆ ของโรงเรียนราชินีทั้งสอง

นอกจากการสนับสนุนที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว พระองค์ยังได้พระราชทานพระราชทรัพย์สร้างโรงเรียนเพื่อการศึกษาของเยาวชน

ซึ่งเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่จะร่วมกันพัฒนาบ้านเมืองไปสู่ความก้าวหน้าเรื่องรองในวันนี้

ในด้านธรรมปัญญา

ความเชื่อและศาสนามีความสำคัญยิ่งในวิถีชีวิตของมนุษยชาติ ทุกศาสนาล้วนแต่สอนให้คนดำรงตนในคุณธรรม จริยธรรม และอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ความรู้ความเข้าใจอย่างถูกต้องในศาสนาที่ตนนับถือ จะช่วยให้มนุษย์เข้าใจความแตกต่างทางวัฒนธรรม ลดทอนความขัดแย้งได้ดียิ่ง สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าทรงตระหนักถึงความสำคัญนี้ จึงทรงสนับสนุนการศึกษาด้านธรรมปัญญาแก่ประชาชน และสนับสนุนการศึกษาของพระสงฆ์ตามข้อมูลดังนี้

- พ.ศ. ๒๔๔๑ พระราชทานพระราชทรัพย์เป็นทุนการศึกษาบำรุงมหาวิทยาลัย ซึ่งเป็นสถาบันการศึกษาที่พระสงฆ์เข้ามาเรียนรู้หลักธรรมในพระพุทธศาสนาและเรื่องอื่นๆ ที่เกี่ยวเนื่อง พระราชทรัพย์ที่พระราชทานนี้ต่อมาได้พัฒนาเป็น “ทุนมหิตลอดุลเดชสมบัติ” และ “ทุนมหาวิทยาลัยคุณูปนิธิ”

- จัดพิมพ์หนังสือธรรมะ ขาดกต่างๆ พระราชทานโรงเรียน สถานศึกษา เสริมการเรียนรู้พระพุทธศาสนา ประกอบการศึกษาวิชาหนังสือในชั้นเรียน

- สร้างโรงเรียนพระปริยัติธรรมที่วัดปทุมวนาราม เป็นแหล่งศึกษาของพระสงฆ์ ผู้สืบทอดเผยแผ่พระพุทธศาสนา และยังพระราชทานพระราชทรัพย์บำรุงซ่อมแซมวัดต่างๆ อยู่เสมอ เพราะวัดเป็นศูนย์กลางสำคัญในวิถีชีวิตของชุมชน วัดเหล่านี้มีอาทิ วัดปทุมวนาราม วัดบวรนิเวศ วัดเบญจมบพิตร วัดราชาธิวาส

การส่งเสริมงานอาชีพของสตรี

จงอย่าเรียนแต่หนังสือ ให้เรียนทั้งการเย็บปักถักร้อย และการบ้าน การเรือนตลอดจนการสุขวิทยา เพื่อ

ครอบครัวและผู้อื่นด้วย (พระราโชวาท พระราชทานแก่เยาวชนสตรี)

ความใฝ่เรียนรู้และพระทัยที่เปิดกว้างต่อวิทยาการใหม่ๆ ทำให้สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ทรงสนพระทัยกลุ่มการทำงานอาชีพที่สตรีสามารถทำได้ ทรงก้าวล้ำทันสมัยยิ่ง เพราะในช่วงนั้น สตรีมักสนใจแต่เรื่องการบ้านการเรือน งานประดิษฐ์ที่สวยงาม

พระองค์ได้ทรงประกอบกิจการขนาดเล็กในด้านการเย็บปักถักร้อย การทอผ้า ผลงานต่างๆ เป็นที่เลื่องลือ จนนำไปแสดง ณ ต่างประเทศ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๓๖ ประเทศสยามได้รับเชิญให้ส่งผลงานหัตถกรรมประเภทต่างๆ ของสตรีไทย ไปจัดแสดงร่วมกับงานศิลปหัตถกรรมของสตรีหลายประเทศ ณ พิพิธภัณฑ์เวิร์ลด์โคลัมเบียนนครชิคาโก สหรัฐอเมริกา ในการนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กระทรวงเกษตรและพาณิชย์ การซึ่งเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบเรื่องนี้ ไปขอพระราชทานคำแนะนำจากสมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนา พระบรมราชเทวี

ประธานกรรมการฝ่ายสตรี ผู้จัดงานเวิร์ลด์โคลัมเบียนเอกซิบิซัน ได้มีหนังสือลงวันที่ ๗ เมษายน ค.ศ. ๑๘๙๒ (พ.ศ. ๒๔๓๕) กราบบังคมทูลเชิญ สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ขณะทรงดำรงพระอิสริยยศ สมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนา พระบรมราชเทวี ขอพระราชทานความช่วยเหลืออุดหนุนให้สตรีไทยได้เข้าร่วมมือในการจัดงานแสดงพิพิธภัณฑ์ ฯ ครั้งนี้ ดังความตอนหนึ่งว่า

...ด้วยโลกย์ย่อมทราบพระไทยที่พระองค์ทรงเอื้อเฟื้อ แลทรงมุ่งหมายต่อความเจริญของหญิงทั้งปวงแล้ว เพราะเหตุฉนั้น ข้าพระพุทธเจ้าจึงได้กล้ากราบทูลมาโดยตรงถึงพระองค์ ทูลขอให้ทรงเห็นชอบแลทรงช่วยในการงานของการแสดงพิพิธภัณฑ์โคลัมเบียของโลกย์นี้ด้วย

สมุดภาพซึ่งปกด้านบนปักลวดลายดอกบัวด้วยไหมและทองฝีพระหัตถ์ของสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าที่พระราชทานแก่มิสซิสเบอรัลเมอร์

บันดาผู้หญิงในทวีปนี้เปนครั้งแรก ได้เข้ารับทำการในการใหญ่สำหรับประเทศที่ย่อมรู้สึกว่าเป็นการสำคัญยิ่งนัก ที่พระองค์จะทรงเห็นชอบแลทรงอนุญาตการที่ควรจะอุดหนุนผู้หญิงในกรุงสยามให้มาช่วยในการนี้ที่เป็นการยอมเป็นธรรมดาว่าเป็นที่พอใจแลเป็นที่เอื้อเฟื้อของผู้หญิงทุกประเทศ

เพราะฉนั้น พวกผู้หญิงทั้งปวงจึงมีความปรารถนาแลหวังใจว่าพระองค์จะโปรดช่วยบำรุง แต่งตั้งกองผู้หญิงกองหนึ่ง ซึ่งจะได้จัดการแสดงพิพิธภัณฑ์นี้ ที่เมืองชิคาโก กับทั้งจะได้เป็นผู้ชี้แจงอธิบายความเจริญแลความที่ได้ทำดีแล้วมาของผู้หญิงในกรุงสยามนั้นโดยเหมาะเจาะแลเหมาะสม...

ด้วยแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวดังกล่าว สมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนา พระบรมราชเทวี จึงได้มีพระราชเสาวนีย์ให้จัดประชุมคณะกรรมการจัดงานฝ่ายสตรี เวลานั้นเรียกว่า “การประชุมกรรมสัมปาทิกาผู้หญิง” เมื่อวันที่ ๒๖ กันยายน ร.ศ.๑๑๑ (พ.ศ. ๒๔๓๕) โดยพระองค์ทรงเป็นประธานการประชุม อันประกอบด้วยเจ้านายฝ่ายใน ชายาในพระบรมวงศานุวงศ์ ภรรยาขุนนาง ที่ประชุมมีมติมอบหมายหน้าที่รับผิดชอบและดำเนินการดังนี้

๑. สมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนา พระบรมราชเทวีทรงรับผิดชอบงานปักต่างๆ ทั้งเก่าและใหม่ งานร้อยดอกไม้แห้งและเครื่องชุนต่างๆ โดยจะทรงด้วยฝีพระหัตถ์สิ่งหนึ่ง)

๒. ท่านผู้หญิงเปลี่ยน ภรรยาพระยาภาสกรวงศ์ ทำเยลลี่ แยม น้ำพริก แป้งต่างๆ และการปักไหมช่วยในพระนามบ้าง

๓. หม่อมมนในพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดชรับเครื่องขึ้นฝั่งต่างๆ

๔. หม่อมใหญ่ในพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงศ์วโรปการรับเครื่องทอดต่างๆ

๕. หม่อมเฉื่อยในพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพรับเครื่องหอม

๖. หม่อมเอมในพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิธาดา รับเครื่องเสื่อต่างๆ

๗. หม่อมเล็ก รับเครื่องปั้นต่างๆ

๘. ท่านผู้หญิงโล ภรรยาพระยาสุรศักดิ์มนตรี รับเครื่องลูกปัดและโครงไม้ต่างๆ

๙. ท่านผู้หญิงสุน ภรรยาพระยาโชฎีการาชเศรษฐี รับเครื่องหมอนและเครื่องดองต่างๆ

๑๐ ท่านผู้หญิงเกษร ภรรยา พระยาอนุชิตชาญไชย รับทำลูกกวาด และเครื่องฉาบต่างๆ

๑๑. ทราบสงวน ภรรยา พระพรหมบริรักษ์ รับทำเครื่องกว กับขนมแห้งต่างๆ

๑๒. เปี่ยม ภรรยาพระบริบูรณ์ โภชากรรม รับเรื่องบุหรืต่าง

๑๓. คุณเนิน บุตรีสมเด็จพระเจ้าพระยาพระองค์ใหญ่ รับเรื่องหมอน แบบไทยต่างๆ

๑๔. คุณเจริญ บุตรพระยา มนตรีสุริยวงศ์ (ชุ่ม) รับปักตราอาร์ม ไทยและอาร์มอเมริกา

การที่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชเทวีทรงรับเป็นพระธรรมาจารย์ในการส่งผลงานสตรีสยาม ไปร่วมจัดแสดง ทำให้ทางเลขานุการ กรรมการผู้จัดการฝ่ายสตรี มีหนังสือ ในนามประธานกรรมการผู้จัดการฝ่ายสตรี มาแสดงความยินดีอย่างยิ่งที่มี พระมหากษัตริย์ และแจ้งว่าได้เพิ่มพื้นที่ จัดแสดงสิ่งของส่วนของสตรีสยามจาก เดิมที่จัดพื้นที่ให้ประเทศสยามจำนวน ๑,๘๐๐ ตารางเมตรอีกจำนวน ๑๐๐ ตารางฟุต รายการสิ่งของต่างๆ ดังกล่าว ยังได้รับการบันทึกรายชื่อไว้ในสมุดเอนไซโคลปีเดียและสมุดจดหมายเหตุของงานด้วย

จากการประกวดผลงานและผลิตผลต่างๆ ของประเทศไทยกับนานาชาติ ในงานเวิร์ลด์โคโลนิเอียนเอ็กซิบิชั่น เป็นเวลา ๖ เดือน ระหว่างเดือนพฤษภาคม - ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ นั้นปรากฏว่า ประเทศไทยหรือราชอาณาจักรสยามเวลานั้นได้รับเหรียญรางวัล รวมทั้งสิ้น ๑๐๑ รายการ ซึ่งผู้เป็นเจ้าของงานแต่ละชิ้น จะได้จารึกชื่อในแผ่นทองแดงที่ทำเป็นประกาศนียบัตรด้วย ในบรรดาสิ่งของที่ได้รับรางวัลเหล่านั้น มีผลงานฝีพระหัตถ์และสิ่งของส่วนพระองค์ และ/หรือสิ่งของในพระนาม จำนวน ๒๒ รายการ

อนึ่งหลังจากเสร็จงานแสดงพิพิธภัณฑ์ดังกล่าวแล้ว สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า (สมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนา พระบรมราชเทวี) ได้โปรดเกล้าฯ พระราชทานสมุดภาพเกี่ยวกับประเทศไทยเป็นที่ระลึก แก่มีสซิส เบอร์ธา ปาลเมอร์ ประธานกรรมการผู้จัดงานฝ่ายสตรีของงานพิพิธภัณฑ์ฯ สมุดดังกล่าวระบุว่าเป็นผลงานของ “ลินจี่ สุริยา” คือ นางสุริยานุวัตร (ลินจี่) ภริยาของพระสุริยานุวัตร ซึ่งปกด้านบนสมุดภาพเป็นงานฝีพระหัตถ์ ของสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ทรงเย็บปักถักร้อยลายดอกบัวด้วยไหม

และทองแดงมาวิจิตรอย่างยิ่ง เป็นการเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมไทย และความสามารถของสตรีไทยซึ่งมีสซิส ปาลเมอร์ มีหนังสือกราบบังคมทูลแสดงความชื่นชม ลงวันที่ ๑๑ ธันวาคม ค.ศ. ๑๘๙๓ (พ.ศ. ๒๔๓๖) ดังตอนหนึ่งว่า (มูลนิธิสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า, ๒๕๕๖)

...ข้าพระพุทธเจ้าไม่สามารถที่จะกล่าววาจาของข้าพระพุทธเจ้า อันถูกพอกับราคาที่ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ในการที่ทำให้หญิงอเมริกันรวมกันได้มีที่ระอุถึงพระองค์ต่อไปเช่นนี้

ความนิยมพิศวางในสมดุรูปอันงามวิจิตรบรรจงนี้ มีปรากฏทั่วไปแลความรู้ในการเย็บปักด้วยไหมแลทองคำอันนำเอนดูที่บนหลังลมุด ซึ่งทำสำเร็จไปโดยฝีพระหัตถ์นั้น ทำให้มีราคาทวียิ่งขึ้นเหลือที่จะประมาณ แลเป็นที่น่าชมในสมุดนั้นด้วย

การที่ให้เห็นได้ต่างๆ ในพื้นเมือง ซึ่งแกะสลักลงในแผ่นเงิน ที่ติดหุ้มตามมมสมุดรูปนั้น เป็นที่น่าชมแลน่าหลงอย่างยิ่ง แลให้เป็นความรู้เห็นอันกว้างขวาง ในกริยาความประพฤตของบ้านเมือง ซึ่งชักนำเข้ามาให้เห็นได้แลรู้เห็นถึงฝูงประชุมชนโดยรอบในประเทศไกล เป็นที่ให้เกิดความพิศวางนิยมสรรเสริญโดยจริงและเปนความชอบใจในดวงจิตของชนทั่วไปอย่างยิ่ง

ขอพระราชทานพระอนุญาตแก่ข้าพระพุทธเจ้าอีกครั้งหนึ่งที่จะกล่าวถึงความรู้สึกในดวงจิต ที่ข้าพระพุทธเจ้ามีความเคารพยำเกรงนับถืออย่างสูงสุดต่อบ้านเมือง ซึ่งมีพระบรมราชเทวีมีพระหฤทัยอันเลื่อมใส แลเป็นที่รักเปรมใหญ่ เปนประธานสมเปรมหญิงที่มีความเมตตาจิตรโดยแท้แลข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานแสดงความยินดี ขอบพระเดชพระคุณอีก ที่ได้รับพระราชทานสิ่งซึ่งเปนเครื่องหมายนี้...

ความรู้จากการทรงงานด้านการงานอาชีพนี้ได้ถ่ายทอดเผยแพร่แก่ข้าราชการผ่านการฝึกฝนปฏิบัติ (learning by doing) เป็นการศึกษา

นอกระบบที่ทำให้พวกเขามีทักษะความรู้ในการทำมาหาเลี้ยงชีพ พึ่งตนเองได้ และมีคุณภาพชีวิตที่ดีตามควรแก่อัตภาพ

ความรู้จากการทรงลงทุนประกอบอาชีพที่โยงใยมาถึงการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ผ่านการศึกษาของระบบที่กล่าวมาข้างต้น มีสาระโดยสรุปดังนี้

- **การตั้งโรงเย็บผ้า** ณ พระที่นั่งทรงธรรมในบริเวณสวนศิลาแลง พระบรมมหาราชวัง ทรงเป็นผู้นำสตรีด้านการออกแบบตัดเย็บเสื้อผ้าแนวตะวันตกในยุคสมัยที่สังคมไทยเปิดรับวัฒนธรรมจากภายนอก ทรงเรียนรู้และถ่ายทอดการปรับประยุกต์รูปแบบไทยประเพณีกับตะวันตกได้อย่างกลมกลืน ลงตัว และเป็นต้นแบบแก่สตรีในพระราชอาณาจักร โรงเย็บผ้านั้นนอกจากตัดเย็บฉลองพระองค์แล้ว ได้รับจ้างเย็บเสื้อผ้าของเจ้านายและผู้ที่อยู่ในเขตพระราชฐาน นอกจากนี้ ยังทรงจ้างครูฝรั่งมาทำงานพัฒนาเพิ่มฝีมือตัดเย็บเสื้อผ้าด้วยสตรีในราชสำนักที่ฝึกฝนสามารถประกอบเป็นอาชีพอย่างมั่นคง

- **การทอผ้า** ใน พ.ศ. ๒๔๔๒ พระองค์เริ่มมาประทับแรม ณ พระตำหนักที่ตำบลศรีราชา จังหวัดชลบุรี เพื่อฟื้นฟูพระสุขภาพ หลังจากนั้นได้เสด็จพระราชดำเนินมาประทับแรมที่นี้เสมอจนถึง พ.ศ. ๒๔๔๘

ณ ที่นี้ ทรงพบว่างานฝีมือทอผ้าในพื้นที่ใกล้เคียง คือ ที่ชุมชนอ่างศิลา และเขาสามมุก มีความงดงาม จึงทรงสนพระทัยและโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งหูกทอผ้าขึ้นบ้านขึ้น ณ พระตำหนักที่ศรีราชา มีช่างท้องถิ่นเป็นครูสอนทรงชักชวนพวกแม่บ้านแถวนั้น (ศรีราชา) ให้มาฝึกฝนเรียนรู้ พระองค์เองก็ทรงฝึกฝนด้วยเมื่อเสด็จฯ กลับมาประทับที่พระตำหนักสวนหงส์ วังสวนดุสิต ได้โปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งกองทอเป็นโรงงานขนาดย่อมบริเวณพระตำหนักที่ประทับ

พระองค์ทรงคิดหาวิธีการทอและคิดหาลายผ้าสวยงามแบบใหม่ๆ รวมทั้งเชิญผู้เชี่ยวชาญที่สำเร็จวิชาทอผ้าจากญี่ปุ่นมาเป็นที่ปรึกษา พัฒนา

เพิ่มพูนคุณภาพการทอ และยังทรงสั่งซื้อเครื่องทอผ้ายกดอก ใหม่อีกจากญี่ปุ่น ผ้าทอต่างๆ ที่ผลิตได้นั้นโปรดเกล้าฯ ให้นำออกจำหน่าย การงานอาชีพด้านทอผ้านี้ พระองค์ทรงทำต่อเนื่องมาตลอด จนถึง การเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. ๒๔๗๕ จึงเลิกกิจการไป

ภายหลังเมื่อเสด็จฯ มาประทับ ณ วังสระปทุม พื้นที่ว่างเปล่าในวังก็ได้ใช้ประโยชน์ โปรดให้มีกิจกรรมเสริมด้านการปลูกพืชผักผลไม้ เมื่อเหลือจากการบริโภคนำไปจำหน่าย เพื่อเพิ่มพูนรายได้ให้มีเพียงพอเลี้ยงดูผู้คนที่อยู่ในความดูแล และเป็นทุนทรัพย์เสริมการทรงงานเพื่อส่วนรวมด้วย

การจัดพิมพ์หนังสือเผยแพร่

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๓๖๗ - ๒๓๙๔) มีขันทนโรปรัตสเดนท์ได้นำเทคโนโลยีการพิมพ์แบบตะวันตกมาเผยแพร่ ทำให้เริ่มมีการพิมพ์หนังสือจำหน่าย ความเจริญด้านการพิมพ์ได้ก้าวหน้าสืบต่อมา ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๑๑ - ๒๔๕๓) ผู้มีฐานะนิยมพิมพ์หนังสือแจกจ่ายเป็นวิทยาทานในงานศพและงานบุญต่างๆ เป็นบุญกุศลที่ใ้บุคคลทั่วไปมีโอกาสได้ศึกษาเรียนรู้ด้วยตนเองตามปัญญาความสามารถจากสื่อหนังสือ ซึ่งในสมัยนั้นถือว่ามีความสำคัญยิ่งช่วยเกื้อหนุนให้สังคมไทยพัฒนาเข้าสู่การเป็นสังคมที่ผู้คนอ่านออกเขียนได้ (literacy society)

สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าทรงสนพระทัยพิมพ์หนังสือพระราชทานโรงเรียนต่างๆ รวมทั้งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และปัจเจกบุคคลโดยทั่วไป เพื่อเป็นวิทยาทานร่วมส่งเสริมการศึกษาตามอัธยาศัย อนึ่งหนังสือที่มีผู้ทูลเกล้าฯ ถวายหากมีจำนวนมากก็พระราชทานเป็นวิทยาทานเช่นกัน หนังสือส่วนใหญ่ที่พระราชทานให้สาระความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม วรรณคดี และพระพุทธ

ศาสนา อาทิ ประชุมพงศาวดารในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาควิชา ๑ ถึง ภาควิชา ๔ กลอนไดอารีชิมทราบ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กลอนนารีรมย์ เป็นต้น

นอกจากนั้น ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๖๘ - ๒๔๗๗) เมื่อมีการปรับปรุงพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ และหอพระสมุดสำหรับพระนคร (หอสมุดแห่งชาติในปัจจุบัน) อันเป็นองค์กรวิชาการที่ส่งเสริมการศึกษาตามอัธยาศัย สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าก็ทรงร่วมสนับสนุนด้วย ได้พระราชทานพระราชทรัพย์ ๕,๔๐๐ บาท ซึ่งในสมัยนั้นเป็นเงินจำนวนมาก รวมทั้งโบราณวัตถุต่างๆ ที่เป็นสมบัติส่วนพระองค์แก่พิพิธภัณฑสถาน หอพระสมุดสำหรับพระนครได้พระราชทานหนังสือเก่าหายาก เพื่อเกื้อหนุนส่งเสริมปัญญาความรู้แก่สังคมไทย

สตรี-ที่เกี่ยวข้องในสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า

สมเด็จพระราชปิตุจฉา เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร

สมเด็จพระราชปิตุจฉา เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร มีพระนามเดิมว่า สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ นรินทรเทพยุมาริ ประสูติ ณ พระตำหนักสมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนา พระบรมราชเทวี ในพระบรมมหาราชวัง เมื่อวันที่ ๑๖ เมษายน พ.ศ. ๒๔๒๗ เป็นพระราชธิดาลำดับที่ ๕ ในสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า (สมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนา พระบรมราชเทวี) และเป็นพระราชธิดาลำดับที่ ๔๓ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เมื่อพระชนม์ ๔ ขันษา สมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนา พระบรมราชเทวี ซึ่งเป็นสมเด็จพระราชชนนี ได้ประทานพระองค์ไปเป็นพระราชธิดาของพระโสทรชนวิบูลย์เพียงพระองค์เดียว คือ พระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี (ต่อมาคือสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ) ด้วยทรงพระเมตตาที่พระชนิษฐาทรงทุกขโศกในความรู้สึกเสียพระราชธิดาที่สิ้นพระชนม์ไกลกันถึงสองพระองค์ในปีเดียวกัน (พ.ศ. ๒๔๓๐) พระองค์ตรัสเรียกพระมาตุจฉาว่า “เสด็จแม่” และตรัสเรียกสมเด็จพระราชชนนีว่า “สมเด็จพระเจ้าฟ้า” และทั้งสองพระองค์ตรัสเรียกสมเด็จพระเจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ว่า “ลูกหญิง” พระองค์ประทับร่วมกับ “เสด็จแม่” ที่พระที่นั่งสุทธาศรีหรือภิรมย์ ไม่ไกลจากพระตำหนัก “สมเด็จพระเจ้าฟ้า” ในพระบรมมหาราชวัง

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ นรินทรเทพยกุมารี ทรงเจริญพระชันษาในช่วงที่สมเด็จพระบรมราชชนกกำลังดำเนินพระราชโบายปฏิรูปการปกครองและสังคมให้ทัดเทียมอารยประเทศ ทันสมัยตามรูปแบบชาวตะวันตก

สมเด็จพระเจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ ทรงเป็นพระราชธิดาพระองค์แรกที่ทรงรับวัฒนธรรมตะวันตกด้วยการฉลองพระองค์แบบ “หม่อม” ตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ ชาววังขนานพระนามว่า “ทูลกระหม่อมฟ้าหญิงหม่อม” เนื่องจากจากพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรีฯ ทรงสนองพระราชโบายพระบาทสมเด็จพระ

พระเจ้าอยู่หัวที่ทรงรับวัฒนธรรมการแต่งกายให้ทันสมัยแบบฝรั่ง จึงโปรดให้ “แต่งหม่อม” และสมเด็จพระเจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ก็โปรดด้วย ทรงไว้พระเกศยาว มีได้เกล้าพระเมาฬีแบบโบราณ ทรงแต่งชุดกระโปรงแบบยุโรปอยู่ตลอดเวลา และมีพระนิสัยไม่กลัวอะไรง่ายๆ มีเหตุผลและกล้าแสดงออก

ครั้นพระชนมายุ ๙ ขันษา ทรงเข้ารับการศึกษาเมื่อวันที่ ๑๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ ที่โรงเรียนราชกุมารี ณ พระที่นั่งอัมรินทร์วินิจฉัย ในพระบรมมหาราชวังทรงศึกษาภาษาไทย ภาษาอังกฤษ สมเด็จพระเจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ ทรงโปรดวิชาภาษาอังกฤษมากที่สุด ทำให้ในเวลาต่อมาพระองค์ทรงศึกษาภาษาต่างประเทศเพิ่มอีก ทรงใช้ภาษาได้คล่องแคล่วถึง ๓ ภาษา ได้แก่ ภาษาอังกฤษ ภาษาฝรั่งเศส และภาษาเยอรมัน ทรงรักการอ่านหนังสือทุกประเภท ทรงพระอักษรตลอดเวลา ทั้งหนังสือ ตำรา หนังสือพิมพ์ นิตยสาร ทั้งภาษาไทย และภาษาต่างประเทศ อันทำให้พระองค์ทรงพระปรีชาญาณในความรู้ ความคิด ทรงเข้าพระทัยและติดตามปัญหาบ้านเมือง ประกอบกับพระอุปนิสัยที่คล้ายกับพระบรมราชชนกและพระราชชนนี ทำให้พระองค์ทรงสามารถถวายงานการส่งเสริมการศึกษาแก่สตรี สนองพระบรมราชโบายด้านการปฏิรูปการศึกษาเป็นคุณแก่สยามประเทศเป็นอนันต์

ในด้านการสมาคมกับชาวต่างประเทศ สมเด็จพระเจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ ทรงได้รับพระมหากรุณาธิคุณอย่างสูงจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ให้ทรงเข้าร่วมงานเลี้ยงต้อนรับในพระราชพิธีต่างๆ และทรงช่วยดูแลงานราชการฝ่ายในให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

พระองค์ทรงรอบรู้หลากหลายสาขาวิชาการจึงทรงเป็น “ที่ปรึกษาฝ่ายในรัชกาลที่ ๗” ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๘ และทรงช่วยเป็นที่ปรึกษาเกี่ยวกับการแต่งพระองค์แบบชาติเดียวไว้แก่สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗ ในวันบรมราชาภิเษก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

สมเด็จพระเจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ ทรงส่งเสริมการศึกษาสตรีโดยเสด็จ “เสด็จแม่” และ “สมเด็จพระเจ้าฟ้า” ในทุกโอกาส โดยเฉพาะเมื่อ “เสด็จแม่” เสด็จสวรรคต พ.ศ. ๒๔๖๒ แล้ว พระองค์ทรงรับเป็นองค์อุปถัมภ์โรงเรียนราชินี ซึ่งเป็นโรงเรียนที่ “เสด็จแม่” ทรงตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๗ และในกาลสืบต่อมา ทรงสร้างโรงเรียนราชินีบน พ.ศ. ๒๔๗๒ โดยมี “สมเด็จพระเจ้าฟ้า” ทรงช่วยส่งเสริมด้วย

เมื่อการศึกษาขยายไปทั่วประเทศ เด็กชาย เด็กหญิงมีความทัดเทียมเสมอภาคในการศึกษา ซึ่งเป็นสิ่งบ่งชี้ว่าสยามประเทศส่งเสริมสิทธิมนุษยชนเช่นเดียวกับอารยประเทศทั้งหลาย การกิจสำคัญที่ต้องทำให้เกิดทั้งปริมาณและคุณภาพ ก็คือการผลิตครู การกิจสำคัญนี้ สมเด็จพระเจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณยิ่งใหญ่มาก กล่าวคือ ประทานที่ดิน ๑,๕๕๔ ตารางวา พร้อมสิ่งก่อสร้างเป็นอาคารตึก และเรือนไม้ราว ๑๔ หลัง ซึ่งพระยาแพทยพงศาวตฺยสุทธาธิบดี (สุนทรเวช) ถวายจำนองหลุด ให้กระทรวงธรรมการ ขณะนั้นมีพระองค์เจ้าธานีนิวัตเป็นเจ้ากระทรวง จัดตั้งเป็นโรงเรียนฝึกหัดครูสตรี เมื่อวันที่ ๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ ใช้ชื่อว่า “โรงเรียนฝึกหัดครูเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์”

พระกรุณาธิคุณด้านการส่งเสริมการศึกษาสตรีของสมเด็จพระเจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์เป็นที่ประจักษ์แจ้งแก่คุณข้าหลวงทุกชั้นในสำนักฝ่ายในส่วนพระองค์ กุลสตรีหลายท่านได้รับการปลูกฝังให้มีคุณสมบัติของผู้ดี และเป็นผู้บำเพ็ญประโยชน์แก่ส่วนรวม ทรงเลี้ยงเด็กให้เป็นเด็ก ปลูกฝังความเป็นประชาธิปไตยในการอยู่ร่วมกับคนหมู่มาก และโปรดเด็กกล้าหาญ ทรงประทานทุนการศึกษาให้สตรีได้ศึกษาต่อในด้านต่างๆ มากมาย เมื่อบุคคลเหล่านั้นสำเร็จการศึกษาแล้ว ได้ประกอบกิจการงานที่เป็นประโยชน์

สมเด็จพระเจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ สิ้นพระชนม์ด้วยพระโรคพระวักกะ ณ วัดคันธาราสถนนวนิย เมื่อวันที ๑๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๘๑ พระชนมายุ ๕๔ พรรษา

หม่อมเจ้า พิจิตรจิราภา เทวกุล (พ.ศ. ๒๔๒๔-๒๕๕๖)

ทรงเป็นพระธิดาองค์ที่ ๓ ใน สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา เทเวศวรโศภการ กับ หม่อมใหญ่ ประสูติ เมื่อปี ๒๔๒๔ อันเป็นปีเดียวกับที่สมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนา พระบรมราชเทวี(พระอิสริยยศในขณะนั้น)ประสูติพระราชธิดาซึ่งทรงมีพระนามว่า “พิจิตรจิราภา” แต่สิ้นพระชนม์ลง นามมาซึ่งความวิปโยคอย่างใหญ่หลวง จึงทรงรับ ม.จ.พิจิตรจิราภา เป็นพระราชธิดาแทน และได้รับพระราชทานนามใกล้เคียงกันว่า “พิจิตรจิราภา” ม.จ.พิจิตรจิราภา จึงได้เสด็จไปประทับในพระราชสำนักของพระองค์ตั้งแต่องค์พระเยาว์และตรัสเรียกว่า “ส **พระอัครราชเทวี**” รังมีพระชันษา ๑๐ ปี สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระอรรคราชเทวีได้ทรงขอ ม.จ.พิจิตรจิราภาไปจากสมเด็จพระนางเจ้า เสาวภาผ่องศรี พระอรรคราชเทวี

ครั้ง ม.จ.พิจิตรจิราภาทรงลาออกจากโรงเรียนสุนันทาลัยเมื่อจบชั้นมัธยมปีที่ ๕ แล้ว สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถได้โปรดเกล้าฯ ให้ประทับอยู่ในสำนักของพระองค์เพื่อถวายพระอักษรภาษาอังกฤษแก่พระเจ้าลูกเธอหลายพระองค์ ต่อมา โปรดเกล้าฯ ให้ทรงรับหน้าที่อาจารย์ใหญ่โรงเรียนราชินี เมื่อปี ๒๔๕๐ และในปี ๒๔๗๒ ทรงดำรงตำแหน่งอาจารย์ใหญ่

โรงเรียนราชินีบนด้วย ตลอดเวลาเกือบ ๓๗ ปี ท่านทรงงานด้วยความทุ่มเท เสียสละอย่างยิ่งใหญ่ทำให้โรงเรียนราชินีกลายเป็นรากฐานทางการศึกษาของสตรีไทยและได้รับความนิยมนักเรียนมาจนทุกวันนี้

นอกจากนั้น ทรงได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยจากสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ให้ทรงรับภาระเป็นผู้จัดการสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์มาจนตลอดพระชนม์ชีพอีกด้วย

สำหรับสตรีไทย นอกจากพระองค์ทรงสนับสนุนให้ได้รับโอกาสทางการศึกษา และฝึกฝนการงานอาชีพด้านหัตถกรรมแล้ว ยังพบว่าทรงส่งเสริมเรื่องสุขภาพอนามัยและการโภชนาการเช่นกัน ดังประวัติของป้าเพี้ยน คุณข้าหลวงในสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าซึ่งจะได้กล่าวต่อไป

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า เยาวภาพงศสนิท

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเยาวภาพงศสนิท พระนามเดิม พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าเยาวภาพงศสนิท พระราชธิดาองค์ที่ ๔๗ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประสูติแต่เจ้าจอมมารดาหม่อมราชวงศ์เนื่อง สนิทวงศ์ ขณะพระชันษายังเยาว์มากเจ้าจอมมารดาหม่อมราชวงศ์เนื่อง ถึงแก่อนิจกรรม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อยู่ในพระอุปการะของสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า

พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์นี้ ทรงสนพระทัยประกอบเครื่องเสวยถวาย ทั้งในยามทรงพระประชวร และยามปกติ โดยทรงเลือกเครื่องปรุงที่มีคุณค่าทางอาหารเป็นพระโอสถไปในตัว ด้วยทรงได้รับความรู้จากพระอัยกา พระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ ซึ่งทรงดำรงตำแหน่งประมุขกรมหมอหลวง และเป็นแพทย์ประจำพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

โดยองค์ความรู้ด้านการ

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเยาวภาพงศสนิท

ประกอบอาหารของท่านได้ถูกรวบรวมไว้ในหนังสือ “ตำรับสายเยาวภา” ซึ่งเรียบเรียงโดยพระประยูรญาติ ข้าหลวงและคณะครูโรงเรียนสายปัญญา เพื่อพิมพ์เป็นหนังสือแจกในงานพระราชทานเพลิงศพ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเยาวภาพงศสนิท

ผู้ปรุงเครื่องเสวย

อาหารเสวย เป็นหนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพของนางสาวเพี้ยน อากาศฤกษ์ ณ ฼ปาณภิกษสถาน กงทัพบก วัดโสมนัสสวรวิหาร เมื่อวันเสาร์ที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๘ จัดทำโดย หลานชาย ชื่อ นายสุธี อากาศฤกษ์ ซึ่งเรียกนางสาวเพี้ยน อากาศฤกษ์ว่า “ป้าเพี้ยน”

นางสาวเพี้ยน อากาศฤกษ์ เกิดเมื่อวันที่ ๑๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๖ ได้ถวายตัวเป็นข้าหลวง ใน สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร พระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวตั้งแต่อายุ ๘ ขวบเมื่อสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธรเสด็จทิวงคตเมื่อพ.ศ. ๒๔๘๑ นางสาวเพี้ยน อากาศฤกษ์ จึงได้ถวายตัวเป็นข้าหลวงในสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าที่วังสระปทุมต่อไป เมื่อสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าเสด็จสวรรคต หม่อมหลวงจิรายุ นพวงศ์และศาสตราจารย์ ท่านผู้หญิงพูนทรัพย์ นพวงศ์ ณ อยุธยา

ได้รับนางสาวเพี้ยน อากาศฤกษ์จาก
วังสระปทุมไปอยู่ด้วยที่บ้านซอย
ประสานมิตร ถนนสุขุมวิท ตราบน
นางสาวเพี้ยน อากาศฤกษ์ถึงแก่กรรม
ด้วยโรคชราเมื่อวันที่ ๒๓ พฤศจิกายน
พ.ศ. ๒๕๒๗ รวมอายุ ๙๑ ปี เศษ

เมื่อป่าเพี้ยนเป็นข้าหลวงใน
สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าวไลย
อลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร
เด็กๆ ข้าหลวงรุ่นเล็กเรียนป่าเพี้ยนว่า
“ก๊าก” ทำหน้าที่จัดเครื่องเข้าและเครื่อง
วาง มีเครื่องต้ม ขนมหุ้ง เนย แยม นม
สด-นมข้น น้ำตาลก้อน ฯลฯ จัดบน
ถาดเงินใบใหญ่ (คุณเยาว์วัยนาฏ ชินะ
โชติ เรียบเรียงเพื่อตีพิมพ์ในหนังสือที่
ระลึก “๗๐ ปี เพชรบุรีวิทยาลัยการณสู
วไลยอลงกรณ์” เผยแพร่เมื่อวันที่ ๑๕
กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๔๖) และได้รับ
มอบหมายให้เป็นผู้เลี้ยงดูศาสตราจารย์
ท่านผู้หญิงพูนทรัพย์ นพวงศ์ ณ อยุธยา
(พูนทรัพย์ ไกรยง) เมื่อถวายตัวเป็น
ข้าหลวงในสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกา
เจ้าเป็นผู้ติดตามเสด็จระหว่างทรงหลบ
ภัยสงครามไปประทับอยู่ ณ พระราชวัง
บางปะอินปฏิบัติหน้าที่ต้นเครื่องปรุง
เครื่องเสวยถวายและเมื่อเสด็จกลับมา
ประทับที่วังสระปทุม ก็ได้รับพระ
มหากรุณาธิคุณปฏิบัติหน้าที่ปรุงเครื่อง
เสวยตลอดมาจนถึงวาระที่สวรรคต

ป่าเพี้ยนได้รับโอกาสให้สร้างสรรค์
ดัดแปลงของมีที่ของวังสระปทุมได้แก่
โดนัท ซึ่งมีการดัดแปลงใช้แบ่งข้าวจ้าว
แทนแป้งสาลี เนื่องจากหลังสงครามโลก
ครั้งที่ ๒ นั้นแป้งสาลีหายาก ขนมหุ้ง
แบ่งข้าวจ้าวสมัยนั้นของวังสระปทุม
ขึ้นชื่อมาก ทั้งหอมมันและกรอบ
นอกจากนี้ยังดัดแปลงอาหารของต่าง
ประเทศ โดยใช้ส่วนผสมของไทย และ
ปรับรสชาติให้ถูกปากคนไทยยิ่งขึ้น

จากการที่ป่าเพี้ยนได้รับ
การขัดเกลาตั้งแต่อายุ ๘ ขวบจากวัง
สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าวไลย
อลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร
เป็นเวลา ๓๗ ปี และได้รับพระ
มหากรุณาธิคุณจากสมเด็จพระพันวัสสา
อัยยิกาเจ้า ๑๗ ปี พระบารมีและการ
ดำรงพระองค์ให้เป็นแบบอย่างในวิถี

ชีวิตของ ๒ พระองค์ได้แผ่สายธารไป
สู่ข้าหลวงสามัญชนที่มาฝากชีวิตไว้ได้
เบื้องพระยุคลบาทให้เป็นคนดี สามารถ
ทำประโยชน์ให้กับผู้อื่นและสามารถ
อบรมเลี้ยงดูบุคคลให้เป็นคนดี มีความ
กตัญญู ทำประโยชน์ให้สังคม ได้แก่
ศาสตราจารย์ท่านผู้หญิงพูนทรัพย์
นพวงศ์ ณ อยุธยา และนายสุธี อากาศ
ฤกษ์ และมีเมตตาต่อสัตว์ที่ด้อยโอกาส

นักเรียนทุน พระราชทาน

สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า
ทรงพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วน
พระองค์มากมายในการสนับสนุนทุน
การศึกษาให้กับบุคคลต่างๆ ได้มีโอกาส
ไปศึกษาต่อยังต่างประเทศ โดยเฉพาะ
ในสาขาวิชาการพยาบาลและการแพทย์
ซึ่งบุคคลเหล่านี้ เมื่อสำเร็จการศึกษา
กลับมาทำงาน ได้พัฒนาและสร้างประโยชน์
ให้การพยาบาล การสาธารณสุข และ
การแพทย์ศาสตร์อย่างมากมามหาศาล
ดังตัวอย่างรายนาม (พระนาม) และ
ประวัติ (พระราชประวัติ) ของนักเรียน
ทุนต่อไปนี้

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

ทรงมีพระนามเดิมว่า สังวาลย์
ตะละภูฏ พระราชสมภพเมื่อวันอาทิตย์
ที่ ๒๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๔๓ ถวายตัว
เป็นข้าหลวงสมเด็จพระเจ้าฟ้า วไลยอลงกรณ์
กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธรพระ
เชษฐภคินีของสมเด็จพระบรมราชชนก
และพระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระ
พันวัสสาอัยยิกาเจ้า เมื่อพระชนมายุเพียง
๗-๘ พรรษา ต่อมาพระองค์ถูกส่งไป
ศึกษา ที่โรงเรียนสตรีวิทยา และสำเร็จ
การศึกษาจากโรงเรียนแพทย์ผดุงครรภ์
และหญิงพยาบาลแห่งศิริราช เมื่อ พ.ศ.
๒๔๕๖ ทรงได้รับการคัดเลือกไปศึกษา
วิชาพยาบาล ที่สหรัฐอเมริกา พร้อมกับ
นางสาวอุบล ปาลกะวงศ์ ณ อยุธยา
สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนสงขลานครินทร์
ขณะนั้นกำลังทรงศึกษาวิชาแพทย์ ปีที่
๑ ที่โรงเรียนแพทย์มหาลัยฮาร์วาร์ด

ทรงพบ และพอพระทัยสมเด็จพระศรี
นครินทราบรมราชชนนี ในพระศิริโฉม
งดงาม พระอุปนิสัย และพระคุณสมบัติ
อื่นๆ จึงทรงมีลายพระหัตถ์กราบบังคม
ทูลสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ซึ่ง
เป็นพระราชมารดา ขอพระราชทานพระ
ราชานุญาตหมั้นกับนางสาวสังวาลย์ และ
มีพิธีอภิเษกสมรสที่วังสระปทุม เมื่อวันที่
ศักราชที่ ๑๐ กันยายน ๒๔๖๓ เมื่อสมเด็จพระ
บรมราชชนกสิ้นพระชนม์ สมเด็จพระ
บรมราชชนนี มีพระชนมายุเพียง
๒๙ พรรษา ทรงรับหน้าที่อบรม เลี้ยงดู
พระราชโอรสธิดาทั้งสามพระองค์ตาม
ลำพัง เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง
สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ทรง
แนะนำให้สมเด็จพระบรมราชชนนีพา
พระราชธิดาเสด็จไปศึกษาต่อยังเมือง
โลซาน ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ สมเด็จพระ
บรมราชชนนีทรงเอาพระทัยใส่ดูแล
พระอนามัย และระเบียบวินัย ของพระ
ราชโอรสธิดาอย่างดีเยี่ยมและสม่ำเสมอ
สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี
ทรงเป็นพระราชชนนีผู้ประเสริฐของ
พระมหากษัตริย์ ๒ พระองค์ และทรง
เป็นพระสุนีสาในสมเด็จพระพันวัสสา
อัยยิกาเจ้าที่ทรงได้รับพระราชทาน
คำแนะนำในเรื่องการเลี้ยงดูพระโอรส
ตลอดมา

...หม่อมฉันรู้สึกดีใจและนึกถึง
พระเดชพระคุณของใต้ฝ่าพระบาทไม่
หาย ที่ได้มีความรู้เรื่องเด็ก...เพราะ
เวลานี้เมืองไทยต้องการคนที่เป็นคน
สำหรับจะช่วยเหลือทำให้เจริญขึ้นอย่าง
คนอื่นบ้าง. หม่อมฉันจะรู้สึกว่าได้รับ
รางวัลอย่างวิเศษ ถ้าลูกทุกๆ คนได้
ช่วยทำประโยชน์ให้แก่เมืองไทยได้...

ในด้านสาธารณสุขนั้นทรงริเริ่ม
หน่วยแพทย์อาสาสมเด็จพระศรีนคริน
ทราบรมราชชนนี(พอ.สว.) เป็นหน่วย
แพทย์อาสาเคลื่อนที่ที่เดินทางไปในถิ่น
ทุรกันดาร มูลนิธิขาเทียม มูลนิธิถันยรักษ์
ทรงบริจาคเงินเพื่อสร้างโรงเรียนกว่า
๑๘๕ โรงเรียน และทรงรับเอาโครงการ
ของโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนไว้ใน
พระราชูปถัมภ์

ในปี พ.ศ.๒๕๓๓ ทรงได้รับ
เหรียญทองสุภาพดีถวญหน้าจาก

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ และสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรโรงเรียนราชินีนาถ เมื่อวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๑

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรโรงเรียนราชินีนาถ เมื่อวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๑

องค์การอนามัยโลกและในปี ๒๕๕๓ องค์การยูเนสโกประกาศเทิดพระเกียรติให้ทรงเป็นบุคคลสำคัญของโลกในโอกาสครบ ๑๐๐ ปี ของวันคล้ายวันพระราชสมภพ พ.ศ. ๒๕๕๓

ศาสตราจารย์กิตติคุณ แพทย์หญิง คุณวันสุรวงศ์ บุนนาค (พ.ศ. ๒๔๕๑ - ๒๕๕๔)

เป็นธิดาคนใหญ่ของพลตรี พระยาสุรวงศ์วิวัฒน์ (เตี้ยม บุนนาค) กับม.ล.วงศ์ สุรวงศ์วิวัฒน์ หลังจากจบชั้นมัธยมปลายที่โรงเรียนเซนต์โยเซฟคอนเวนต์ ได้รับพระราชทานทุนการศึกษา ส่วนพระองค์ของสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ไปศึกษาวิชาแพทย์ที่ University of Philippines ฟิลิปปินส์ จนสำเร็จการศึกษา ในปี ๒๔๗๙ ท่านเริ่มเข้ารับราชการในตำแหน่งสัลยแพทย์ประจำโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์เมื่อปี ๒๔๗๙ ท่านเป็นผู้วางรากฐานและสร้างความเจริญก้าวหน้าให้แก่สาขารังสีวิทยาเป็นอย่างมาก เป็นเสาหลักต้นหนึ่งของคุณะแพทยศาสตร์ในระยะตั้งต้น และเกียรตินายราชการจากการเป็นหัวหน้าภาควิชารังสีวิทยาเมื่อปี ๒๕๑๑ จากนั้นได้รับแต่งตั้งเป็นผู้อำนวยการกองบรรเทาทุกข์และอนามัยสภากาชาดไทย นับว่าเป็นปูชนียบุคคลแห่งโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์สภากาชาดไทย และคุณะแพทยศาสตร์ จุฬาฯ

ท่านผู้หญิงพัช อนุรักษ์ราชมนเฑียร ท.จ.ว. (พ.ศ. ๒๔๕๑ - ๒๕๒๙)

เกิดเมื่อวันที่ ๒๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๑ บุตรี เจ้าพระยาสุธรรมมนตรี มารดาชื่อเล็ก เกิดที่บ้านฝั่งธนบุรี ถูกส่งตัวไปเข้ารับการอบรมในพระบรมมหาราชวัง อยู่ในความปกครองดูแลของเจ้าจอมเพ็ญ สุจริตกุล ผู้มีศักดิ์เป็นอา ตั้งแต่อายุได้ ๒-๓ ขวบ หลังสำเร็จการศึกษามัธยมศึกษาปีที่ ๖ จากโรงเรียนราชินี ได้รับทุนจากสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าไปศึกษาวิชาพยาบาลที่

โรงพยาบาลศิริราช ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๑ ถึง ๒๔๖๔ เมื่อจบแล้วได้รับการบรรจุเป็นนางพยาบาลในแผนกโอสถกรรม รับเงินเดือน ๑ ละ ๒๕ บาท ต่อจากนั้นได้เดินทางไปศึกษาและฝึกงานที่โรงพยาบาล Queen Mary ที่ Hampstead กับศึกษาวิชาครูพยาบาลที่ประเทศอังกฤษได้รับพระราชทานเลือกให้เป็นพยาบาลประจำพระองค์สมเด็จพระเจ้าฟ้า ๓ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธรและเคยสอนที่โรงพยาบาลจุฬาฯ ๕ ปี สอนวิชาคณิตศาสตร์ที่โรงเรียนการเรือน (ปัจจุบันเป็นวิทยาลัยครูสวนดุสิต) เป็นอาจารย์สอนวิชาพิเศษ ที่โรงพยาบาลจุฬาฯ โรงพยาบาลวชิระ โรงพยาบาลพระมงกุฎ และโรงพยาบาลตำรวจ

ท่านผู้หญิงพั้ว อนุรักษราชมณเฑียร ได้รับพระมหากรุณาประกอบพิธีสมรสพระราชทานกับพระยาอนุรักษราชมณเฑียร (การ์ต วิจิตรทิพย์) เมื่อดำรงตำแหน่งเป็นพระยาประมุขมณฑลการเมื่อวันที่ ๒๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๐ มีบุตรชายฝาแฝด ได้รับพระราชทานชื่อจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทั้งสองคน ชื่อ แก้วขวัญ ขวัญแก้ว และมีบุตร ได้รับพระราชทานชื่อจากสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ชื่อ เฉลิมพร

คุณหญิง พัฒนาภักย์ พทยาเกท (พ.ศ. ๒๔๔๔-๒๕๓๒)

นามเดิม จ่านง เมืองแมนเกิดเมื่อวันศุกร์ที่ ๓๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๔๔ บิดาคือ พลตรี นายแพทย์ พระยาดำรงแพทยคุณ (ฮวด วีระไวทยะ) มารดาชื่อ คุณหญิงสงวน ดำรงแพทยคุณ (สงวน ชลานุเคราะห์) สมรสกับนายแพทย์หลวงพัฒนาภักย์ พทยาเกท (พิน เมืองแมน) ถึงแก่อนิจกรรมเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๑๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๓๒

คุณหญิงพัฒนาภักย์ พทยาเกท เป็นนักเรียนแพทย์มณฑลอุดรและการพยาบาลใช้รุ่นแรก (ปัจจุบันคือ คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล) ได้รับทุนจากสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ศึกษาวิชาทันตกรรมที่ประเทศสหรัฐอเมริกา ต่อมาสมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก ได้ทรงให้เปลี่ยนการศึกษาจากวิชาทันตกรรมเป็นวิชาพยาบาลแทน เพราะพระองค์ทรงสนพระทัยและทรงห่วงใยในการศึกษาพยาบาลมาก คุณหญิงพัฒนาภักย์พทยาเกทจึงได้เข้าศึกษาวิชาพยาบาลที่ Children's Hospital เมืองบอสตัน เป็นเวลา ๓ ปี ต่อจากนั้นได้ฝึกอบรมและดูงานในโรงพยาบาลต่างๆ และได้ศึกษาระดับ Postgraduate ในแขนงต่างๆที่โรงพยาบาลในบอสตันและนิวยอร์ก รวมระยะเวลาที่ศึกษาในประเทศสหรัฐอเมริกา ๑๐ ปี เมื่อกลับมาได้เข้าปฏิบัติงานในสมากาชาต แผนกอนามัยโรงเรียนและสถานอนามัย จากนั้นเข้ารับราชการเป็นครูพยาบาลตรีที่โรงพยาบาลและผดุงครรภ์ศิริราช จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๓ และตำแหน่งสำคัญต่างๆมากมาย จนเกษียณอายุราชการในตำแหน่งอาจารย์เอก และผู้อำนวยการโรงเรียนพยาบาลผดุงครรภ์และการพยาบาลอนามัย และอาจารย์พิเศษ คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาลในปี พ.ศ. ๒๕๐๔

ภารกิจสำคัญของท่านคือการปรับปรุงการศึกษาพยาบาล ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ราวปี พ.ศ. ๒๔๙๓ - ๒๔๙๘ ได้ติดต่อกับองค์กรต่างประเทศ ได้แก่ องค์การอนามัยโลก MSA, UNICEF, COLUMBO PLAN และ CHINA MEDICAL BOARD OF NEW YORK, INC. ซึ่งให้ความช่วยเหลือในด้านการศึกษาพยาบาล อุปกรณ์การแพทย์ อุปกรณ์การสอน และการให้ทุนไปศึกษาต่อ ณ ประเทศสหรัฐอเมริกา ออสเตรเลีย และนิวซีแลนด์

ศาสตราจารย์ ท่านผู้หญิง พูนทรัพย์ นพวงศ์ ณ อยุธยา

เกิดเมื่อวันพุธที่ ๑๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ ในปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่กรุงเทพมหานคร เป็นบุตรของนายฮันส์ ไกรเยอร์ นักธุรกิจชาวเยอรมัน และนางเจียม ไกรยง ข้าหลวงใน

พระราชวังสวนสุนันทา ขณะอายุ ๓ ปีครึ่ง บิดามารดาได้นำไปถวายตัวกับสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี พระพันปีหลวง ได้รับพระราชทานชื่อ “พูนทรัพย์” แต่เนื่องจากยังเล็กมาก จึงทรงฝากให้สมเด็จพระเจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร ทรงเลี้ยงดูไปก่อน โดยโปรดให้นอนหน้าพระแท่นบรรทม จากนั้นได้เจริญวัยอยู่ในพระราชวังพญาไท เป็นเวลานานถึง ๒๐ ปี และด้วยการอุปการะเลี้ยงดูอย่างดี ทำให้ท่านเป็นผู้ที่มีกิริยาวิจิตรเรียบร้อย สง่างาม ศาสตราจารย์ ท่านผู้หญิงพูนทรัพย์ มีแวเฉลียวฉลาดตั้งแต่วัยเด็ก สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร จึงทรงสนับสนุนให้ได้เรียนที่โรงเรียนราชินี เมื่อจบการศึกษาแล้วได้เข้าเรียนต่อในคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยสำเร็จเป็นอักษรศาสตร์บัณฑิตรุ่นแรก และได้รับราชการในสังกัดกรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ต่อมาได้รับทุนบาเบอร์ตประเทศสหรัฐอเมริกาไปศึกษาต่อด้านจิตวิทยาการศึกษาที่มหาวิทยาลัยมิชิแกน แล้วจึงโอนมารับราชการเป็นอาจารย์ประจำที่ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สู่ทางวัฒนา พัฒนาสาพร

พระราชกรณียกิจที่สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ทรงบำเพ็ญมานั้น ยังประโยชน์สุขแก่ราษฎรและปรากฏผลเป็นที่ประจักษ์ในปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นด้านการส่งเสริมศึกษา การพัฒนาโรงเรียน การส่งนักเรียนทุนไปศึกษาต่างประเทศ และการพัฒนาด้านการสาธารณสุขศาสตร์

โรงเรียนและสถาบัน การศึกษาในพระบรม ราชูปถัมภ์

สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ทรงส่งเสริมการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ด้วยการศึกษาดูงานเห็นคุณค่าของความรู้ และความสำคัญของการศึกษา

ดังตอนหนึ่งในพระราชโองการว่า

“วิชานี้ พระบาลีท่านยกย่อง ว่าดีกว่ามีทรัพย์ ส่วนมีทรัพย์ อาจ มีโจรภัยมาแย่งชิงไปได้ ถ้ามีวิชา แล้ว โจรจะมาทำลายแย่งชิงไม่ได้”

ทรงเน้นการวางรากฐานการศึกษาในเด็กทั้งชายและหญิงตั้งแต่ยังเยาว์วัย ทรงรับเด็กๆ ที่เป็นพระญาติ บุตรข้าราชการ ข้าราชการ ที่นำมาถวายให้ทรงอบรมเลี้ยงดูตามแบบแผน ประเพณี เด็กผู้ชาย ทรงเลี้ยงอย่างเด็กผู้ชายที่เข้มแข็ง ตัวตรง หลังตรง ส่วนเด็กผู้หญิงต้องเรียบร้อย นุ่มนวล มีมารยาท ทรงจัดให้เด็กเหล่านี้ได้รับการศึกษาตามควรแก่สติปัญญาและฐานะของแต่ละบุคคล ทรงเน้นเรื่องความมัธยัสถ์ ความเคารพนับถือความมีอาวโสของผู้ใหญ่ การใช้ภาษาไทยที่ถูกอักขระวิธี คำควบกล้ำที่ถูกต้อง

ทรงพระราชทานพระราชทรัพย์ ในการก่อตั้งโรงเรียนสตรี ส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษาของสตรีให้ขยายไปนอกพระนครมากขึ้น พระราชดำรัสที่ตรัสในโรจาสถาที่เสด็จพระราชดำเนิน ทรงเป็นประธานและพระราชทานนามโรงเรียนนวมาริเฉลิม จังหวัดสงขลา เมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๔ ความตอนหนึ่งว่า

“โรงเรียนสตรีนี้เป็นสิ่งสำคัญ เพราะสตรีเป็นบุพการีของกุลบุตรกุลสตรี เพื่ออบรมสติปัญญาความสามารถที่จะได้เล่าเรียนวิชาไปภายนอกหน้า”

พระองค์พระราชทานพระราชทรัพย์เพื่อบำรุงโรงเรียนต่าง ๆ ทรงสนับสนุนกิจการโรงเรียนทั้งในพระนครและภูมิภาค ได้แก่ โรงเรียนราชินี ส่วนโรงเรียนในภูมิภาค นอกจากจะทรงส่งเสริมการศึกษา เช่น พระราชทานหนังสือ พระราชทานทุนทรัพย์บำรุงโรงเรียนต่าง ๆ บางแห่งทรงพระกรุณาพระราชทานนามโรงเรียน และเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเปิดโรงเรียนสตรีประจำจังหวัด เช่น โรงเรียนนวมาริเฉลิม จังหวัดสงขลา โรงเรียนสหายหญิง จังหวัดสระบุรี โรงเรียนวัดโนนทัยพายัพ จังหวัดเชียงใหม่ โรงเรียนเจ้าฟ้าสร้าง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

โรงเรียนราชินี

โรงเรียนราชินี

สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ทรงรับโรงเรียนราชินีทั้งสองโรงเรียนไว้ในพระราชานุอุปถัมภ์ ใส่พระราชหฤทัยเสด็จฯ ทอดพระเนตรกิจการของโรงเรียน ทั้งพระราชทานพระราชทรัพย์บำรุงโรงเรียนเป็นอันมาก ทรงเล็งเห็นการณ์ไกลที่มั่นคงยั่งยืนถึงอนาคต จึงโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งราชินีมูลนิธิ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๔ ให้เป็นองค์กรที่มีทุนสำหรับบำรุงและควบคุมดูแลกิจการต่างๆ ของโรงเรียนราชินีทั้งสอง

โรงเรียนนวมาริเฉลิม จังหวัดสงขลา

สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า เสด็จฯ ไปทรงเปิดโรงเรียนสตรีจังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ ๑๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๔ โปรดเกล้าฯ พระราชทานนามโรงเรียนนี้ว่า “นวมาริเฉลิม” พระราชทานพระราชทรัพย์บำรุงโรงเรียน และพระราชทานตราสัญลักษณ์แก่โรงเรียนด้วย

โรงเรียนสหายหญิง จังหวัดสระบุรี

คำกล่าวรายงานกราบทูล การสร้างโรงเรียนสหายหญิง ตอนหนึ่งว่า

“...เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๓ สมเด็จพระศรีลวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า กับสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร เสด็จประพาสจังหวัดสระบุรี ได้ทรงทราบฝ่าละอองพระบาทว่า เด็กหญิงที่จังหวัดสระบุรียังมีความลำบากในการศึกษาเล่าเรียนอยู่ ด้วยยังไม่มีสถานศึกษาเป็นหลักฐานมั่นคง ซึ่งจะจัดเป็นโรงเรียนสตรีโดยเฉพาะได้...”

ทรงพระราชทานที่ดินจำนวน ๓ ไร่ ๓ งาน ๖๙ ตารางวา ในตำบลปากเพรียว อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี พร้อมอาคารเรียน ๑ หลัง และสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า โปรดเกล้าฯ พระราชทานเงินส่วนพระองค์เพื่อสร้างบ้านพักครู ๒ หลัง และพระราชทานนามว่า **สหายหญิง** จัดการเรียนการสอนตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๖-๒๔๘๗ ต่อมาโรงเรียนได้ย้ายมาตั้ง ณ สถานที่ใหม่ เนื่องจากสถานที่เดิมคับแคบและเปลี่ยนชื่อเป็น โรงเรียนสระบุรีวิทยาคม ส่วนที่ทำการเดิมของโรงเรียนสหายหญิงนั้น เปิดเป็นโรงเรียนอนุบาลสระบุรีขึ้น ต่อมา พ.ศ. ๒๕๒๒ ใช้เป็นที่ทำการของศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนจังหวัดสระบุรี

สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าทรงเป็นประธาน
ในพิธีเข้าประจำหน่วยอนุสภากาชาดครั้งแรกที่โรงเรียนราชินี

โรงเรียนวัดโนทัยพายัพ จังหวัดเชียงใหม่

โรงเรียนสตรีของรัฐบาลแห่งแรกในจังหวัดเชียงใหม่ เปิดสอนเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๔๙ โดยเจ้าอินทวโรรสสุริยวงศ์ เจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ ๘ เป็นผู้อุปการะ ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๗๑ พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าทศศิริวงศ์ สมุหเทศาภิบาลมณฑลพายัพได้ขอพระราชทานซื้อโรงเรียนจากสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าทรงพระราชทานนามว่า “โรงเรียนวัดโนทัย” และเสด็จพระราชดำเนินมาเปิดป้ายชื่อโรงเรียนวันที่ ๗ มกราคม ๒๔๗๑ ต่อมาได้เติมคำว่า “พายัพ” ท้ายนามโรงเรียนเพื่อรักษาประวัติว่า เคยเป็นโรงเรียนสตรีประจำมณฑลพายัพมาก่อนปัจจุบันเปิดสอนในระดับชั้นมัธยมศึกษาต้นถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖

โรงเรียนเจ้าฟ้าสร้าง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ที่ตั้งของโรงเรียนเดิมเป็นที่ดินที่สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าทรงซื้อพระราชทานสมเด็จพระราชปิตุลาเจ้าฟ้าวชิราลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร เพื่อเป็นที่ประทับเวลาเสด็จประพาสบางปะอิน ต่อมาพระตำหนักถูกทิ้งร้าง จึงมีพระราชดำริว่า ควรใช้

สถานที่ให้เกิดประโยชน์แก่การศึกษา จึงโปรดเกล้าฯ พระราชทานที่ดินและอาคารประกอบทั้งหมดให้แก่โรงเรียนประชาบาลวัดบ้านแป้ง และพระราชทานนามโรงเรียนใหม่เพื่ออุทิศเฉพาะพระราชธิดาว่า โรงเรียนเจ้าฟ้าสร้าง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๓

สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ทรงช่วยเหลือทุนการรักษายาบาลแบบตะวันตกในสังคมไทย รวมทั้งได้พระราชทานความช่วยเหลืออื่นๆ แก่ผู้เจ็บไข้ได้ป่วย ผ่านพระราชกรณียกิจด้าน สภากาชาดไทย การก่อตั้งสถานรักษายาบาลที่ตำบลศรีราชา (ตำบลสุรศักดิ์ อำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรีในปัจจุบัน) ปัจจุบันคือโรงพยาบาลสมเด็จพระบรมราชเทวี ณ ศรีราชา และการพระราชทานความช่วยเหลือแก่ โรงพยาบาลศรีราชา

สภากาชาดไทย

เมื่อวันที่ ๒๖ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๖ ได้มีการก่อตั้ง *สภากาชาดสยาม* ขึ้น เพื่อช่วยเหลือบรรเทาทุกข์เหล่าทหารและประชาชนที่เจ็บป่วย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานทุนทรัพย์ประเดิม ๘๐,๐๐๐ บาท สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าได้พระราชทานเงิน

๔๘,๐๐๐ บาท นับเป็นจำนวนรองลงมาจากนั้น เจ้านายสตรีหลายพระองค์ร่วมโดยเสด็จพระราชกุศลด้วย

สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ทรงเป็นสมณายิกาส่วนสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าทรงรับหน้าที่เป็นสมณานินี ทรงใส่พระทัยดูแลการดำเนินงานขององค์การกุศลนี้ ร่วมกับเจ้านายสตรีบางองค์ และะภริยาข้าราชการชั้นผู้ใหญ่บางท่าน

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๔๙ หลังการร่วมลงนามในสัญญาเงินกู้ องค์การกุศลนี้ได้เปลี่ยนชื่อเป็น *สภากาชาดสยาม* ใน พ.ศ. ๒๔๖๔ ได้เข้าเป็นสมาชิกของสันนิบาตกาชาดสากล และเข้าร่วมในกิจกรรมต่างๆ เสมอ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๓ แล้ว สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าได้ทรงปฏิบัติหน้าที่ในตำแหน่งสมณายิกา ๓๕ ปี ในระหว่างนี้ (๑๙ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๘๒) องค์การกุศลนี้ได้เปลี่ยนชื่อเป็น *สภากาชาดไทย* ตลอดเวลาที่ทรงดำรงตำแหน่งสมณายิกา ได้พระราชทานพระราชทรัพย์แก่องค์กรนี้อยู่เสมอเพื่อเป็นปัจจัยสนับสนุนการดำเนินงาน ทรงมุ่งมั่นยิ่งในการทรงงานมาถึงปลายพระชนม์ชีพ เช่น เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเป็นประธานการประชุมคณะกรรมการอย่างสม่ำเสมอ เป็นประธานในงานกาชาดประจำปี และกิจกรรมอื่นๆ ที่เกี่ยวเนื่อง

สภากาชาดไทยได้เจริญก้าวหน้าต่อเนื่องมาจนถึงทุกวันนี้มีบทบาทที่ทรงพลวัติยิ่งด้านการรักษายาบาลแก่ประชาชนที่เจ็บไข้ได้ป่วย การสังคมสงเคราะห์ และการช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติ ผ่านโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ โรงพยาบาลสมเด็จพระบรมราชเทวี ณ ศรีราชา สถานีกาชาดอีกหลายแห่งที่อยู่ในจังหวัดต่างๆ และอาสาสมัครที่มีอยู่ทั่วทุกภูมิภาค

ปัจจุบันโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ในสังกัดสภากาชาดไทย เป็นโรงพยาบาลขนาดใหญ่ที่มีความก้าวหน้า

ทันสมัยยิ่ง รวมทั้งเป็นที่ศึกษาฝึกปฏิบัติด้านการแพทย์ของนิสิตคณะแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ส่วนโรงพยาบาลสมเด็จพระบรมราชเทวี ณ ศรีราชา ก็เป็นโรงพยาบาลสำคัญในอำเภอศรีราชา ที่ได้พัฒนาจากชุมชนประมงและเกษตรกรรม มาเป็นอำเภอที่เจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ เป็นศูนย์กลางการผลิตในอุตสาหกรรมหลายด้านในปัจจุบัน

เมื่อสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าเสด็จสวรรคตแล้ว สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงเป็นนายกาสภาฯชาวไทย และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเป็นอุปนายกฯ ที่ได้ทรงดำเนินงานมากมายทั้งด้านการรักษาพยาบาล การสังคมสงเคราะห์ การช่วยเหลือผู้คนที่ประสบภัยพิบัติต่างๆ ด้วยอุดมการณ์มนุษยธรรม และการให้โดยไม่เลือกปฏิบัติ ไม่มีเรื่องพรมแดนมากีดขวางหรือเป็นอุปสรรค

โรงพยาบาลสมเด็จพระบรมราชเทวี ณ ศรีราชา

ช่วง พ.ศ. ๒๔๔๒ - ๒๔๔๘ ที่สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าเสด็จพระราชดำเนินมาประทับแรม ณ พระตำหนักใกล้ริมฝั่งทะเล ที่ตำบลศรีราชา จังหวัดชลบุรี เพื่อฟื้นฟูพระสุขภาพนั้น ชาวบ้านยังขาดแคลนบริการด้านการแพทย์ ใน พ.ศ. ๒๔๔๔ ด้วยพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ได้ทรงเริ่มสร้างสถานพยาบาลเล็กๆ มีลักษณะเป็นเรือนไม้ ๒ ชั้น หลังคามุงจาก มีเพียง ๑ หลัง แล้วขยายเพิ่มเรียงรายเป็นเรือนหมู่รวม ๔ หลัง ตั้งอยู่ในน้ำริมชายฝั่งทะเล ห่างจากพระตำหนักที่ประทับไม่มาก สถานพยาบาลนี้มีพิธีเปิดอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ ๑๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๔๕

ที่น่าสนใจยิ่งก็คือ ความสนพระทัยการแพทย์แผนใหม่ผสมผสานกับพระเมตตาคุณ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๘ แพทย์ประจำโรงพยาบาลกราบบังคมทูลว่าเงินอะ ชาวบ้านแถบนั้นป่วยเป็นมะเร็งที่เข้าต้องตัดขาข้างหนึ่ง ได้

โรงพยาบาลสมเด็จพระบรมราชเทวี ณ ศรีราชา

ขอพระราชทานเงินสั่งซื้อยาเทียมจากประเทศญี่ปุ่น ก็ได้พระราชทานเงินจำนวนมากให้สั่งซื้อยาเทียมนำมาใช้กับผู้พิการรายนี้ ทั้งที่เป็นผู้ป่วยที่ไม่ทรงรู้จัก และยาเทียมนั้นมีราคาแพงเท่ากับครึ่งหนึ่งของค่าก่อสร้างตึกหลังเล็ก ๆ ในโรงพยาบาลทีเดียว

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานนามว่า **โรงพยาบาลสมเด็จพระบรมราชเทวี** ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๕๑ ได้ย้ายโรงพยาบาลจากที่ตั้งในน้ำริมชายฝั่งเข้ามาอยู่บนบก การเดินทางมาโรงพยาบาลนี้ไม่สะดวกนัก ในช่วงระยะหนึ่งจึงโปรดเกล้าฯ ให้จัดหน่วยแพทย์เคลื่อนที่ ใช้เกวียนเป็นพาหนะบรรทุกยาและอุปกรณ์การแพทย์ไปให้การตรวจรักษาแก่ผู้ป่วยในหมู่บ้านห่างไกล นับเป็นจุดเริ่มต้นของหน่วยแพทย์เคลื่อนที่ในสังคมไทย

ต่อมา ใน พ.ศ. ๒๕๐๒ พระราชสุณิสาฯ ได้ทรงตั้งหน่วยแพทย์เคลื่อนที่เดินทางโดยเฮลิคอปเตอร์เสริมงานของรัฐบาลในด้านนี้ ณ พื้นที่กันดารห่างไกลมีนามว่า หน่วยแพทย์อาสาสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ใช้ชื่อย่อว่า พอ.สว. หน่วยแพทย์อาสาฯ นี้ได้ขยายตัวเจริญก้าวหน้า ในปัจจุบันส่วนใหญ่เดินทางโดยรถยนต์ เพราะภูมิภาคต่างๆ มีถนนหนทางเพิ่มมากขึ้น นอกจากนั้นมีหน่วยแพทย์อาสา

ทางวิทยุ และได้เข้าร่วมในโครงการสาธารณสุขทางไกลของรัฐ (Telehealth) ด้วย

ตั้งแต่แรกเริ่ม สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้โรงพยาบาลศรีราชารับผิดชอบกำกับดูแลโรงพยาบาลสมเด็จพระบรมราชเทวี ต่อมาใน พ.ศ. ๒๕๗๑ ได้โอนโรงพยาบาลนี้ทั้งที่ดินและทรัพย์สินอื่นๆ ทั้งปวงให้เป็นกรรมสิทธิ์ของสภาฯ สยาม นอกจากนั้นยังพระราชทานเงินอีก ๔๕,๔๐๐ บาท เป็นทุนทรัพย์ให้โรงพยาบาลได้เก็บดอกผลไปใช้ในงานต่างๆ

ด้วยพระกรุณาธิคุณและความใส่พระทัยยิ่ง โรงพยาบาลสมเด็จพระบรมราชเทวีพัฒนามากหรือน้อยตามสภาพการณ์ในแต่ละช่วงสมัย พระองค์ได้พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์อย่างต่อเนื่อง ปีละอย่างน้อยประมาณ ๑๕,๐๐๐ บาท บางปีเป็นเงิน ๒๐,๐๐๐ กว่าบาท บางครั้งถ้าจำเป็นก็สูงถึง ๓๐,๐๐๐ กว่าบาท เพื่อให้โรงพยาบาลนี้ดำรงอยู่และดำเนินงานต่อไปได้ ดังลายพระราชหัตถ์เมื่อปลาย พ.ศ. ๒๕๗๐ ที่มีไปถึงสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต อุปนายกผู้อำนวยการสภาฯ สยาม พุดถึงปัญหาของโรงพยาบาลสมเด็จพระบรมราชเทวี ที่กำลังจะโอนไปให้สภาฯ สยาม มีความตอนหนึ่งว่า

...ไหนๆ ก็ได้สร้างมาแล้ว ไม่
อยากจะให้ชำรุดทรุดโทรม ยินดีจะ
บำรุงอยู่เสมอ เพื่อให้ถาวรสืบไป ถึง
แม้ว่าจะสิ้นเงินตั้งหมื่นๆ ก็เต็มใจให้
ไม่มีความประสงค์ที่จะให้ใช้เงินทุน
เดิมที่มีอยู่สำหรับโรงพยาบาล ในเวลา
ยังมีชีวิตอยู่...

โรงพยาบาลสมเด็จพระปิยะบุณย
นามอย่างเป็นทางการในทุกวันนี้ว่า
**โรงพยาบาลสมเด็จพระบรมราชเทวี
ฉรีราชา**(เปลี่ยนชื่อเมื่อวันที่ ๒
มกราคม พ.ศ. ๒๕๔๒) นั้น ปัจจุบันได้
เจริญก้าวหน้าเป็นโรงพยาบาลขนาด
ใหญ่ที่ให้การรักษาพยาบาลแก่ผู้ป่วย
จำนวนมากในอำเภอศรีราชา และพื้นที่
ใกล้เคียงรวมทั้งได้จัดหน่วยแพทย์ไป
ให้การรักษาพยาบาลแก่บุคลากรใน
สวนอุตสาหกรรม ซึ่งก่อตั้งขึ้นตามการ
ขยายตัวทางเศรษฐกิจ ในพื้นที่อำเภอ
ศรีราชา สวนอุตสาหกรรมนี้ตั้งอยู่ใกล้
โรงพยาบาล

ในโอกาสอันใกล้ โรงพยาบาล
สมเด็จพระบรมราชเทวี ฉรีราช
จะเป็นที่ฝึกปฏิบัติงานด้านการแพทย์ของ
นักศึกษาคณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัย
บูรพา ที่กำลังจะก่อตั้งขึ้น เพื่อให้มี
แพทย์เพียงพอแก่ภูมิภาคชายฝั่งทะเล
ตะวันออก ซึ่งปัจจุบันเป็นพื้นที่เศรษฐกิจ
ที่สำคัญแห่งหนึ่งของประเทศไทย รวม
ทั้งจะเป็นแหล่งศึกษาของแพทย์เฉพาะ
ทางหลายสาขาวิชาด้วย

จากจุดแรกเริ่มของการก่อตั้ง
เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๔ ณ เรือนไม้ขนาดเล็ก
ที่ตั้งอยู่ในน้ำริมชายฝั่งทะเล
โรงพยาบาลสมเด็จพระบรมราชเทวี
ฉรีราชได้ดำรงคงอยู่มา ๑๐๐ กว่า
ปีแล้ว ได้ขยายตัวเจริญก้าวหน้า และ
ให้บริการด้านการแพทย์ การสาธารณสุข
แก่ประชาชน บนหลักการแห่ง
มนุษยธรรม การทั้งปวงดำเนินไปได้
และก่อผลดีแก่ส่วนรวม

การพระราชทาน ความช่วยเหลือแก่ โรงพยาบาลศิริราช

ปัจจุบันโรงพยาบาลศิริราช
มีชื่อเสียงในระดับนานาชาติ ได้ให้การ
รักษาพยาบาลแก่ผู้คนจำนวนมาก
รวมทั้งเป็นสถานศึกษาฝึกปฏิบัติของ
นักศึกษาคณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัย
มหิดล ย้อนหลังไปเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๑
โรงพยาบาลนี้ได้ก่อตั้งขึ้นเพื่อดำเนิน
การตามแผนการแพทย์สมัยใหม่ในสังคม
ไทยเป็นแห่งแรก สมเด็จพระพันวัสสา
อัยยิกาเจ้าทรงสนับสนุนการดำเนินงาน
ของโรงพยาบาลแห่งนี้ตั้งแต่แรกก่อ
ตั้ง ทรงบริจาคพระราชทรัพย์ อุปรณ์
การแพทย์ และ เครื่องอุปโภคบริโภค
แก่ผู้ป่วยอย่างต่อเนื่องทุกปี

สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลย
เดชวิกรม พระบรมราชชนก ทรงมี
บทบาทสำคัญยิ่งในการร่วมพัฒนาโรง
พยาบาลนี้ สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกา
เจ้าทรงสนับสนุนการทรงงานของ
พระราชโอรส ได้พระราชทานทุนการ
ศึกษาแก่นักเรียนแพทย์ พยาบาล
การสมทบทุนก่อสร้างอาคาร ตลอดจน
เงินถาวรจัดต่างๆ ใน พ.ศ. ๒๔๖๘
ได้พระราชทานพระราชทรัพย์เป็นค่า
วางท่อประปาข้ามแม่น้ำเจ้าพระยา
จากฝั่งพระนครมายังโรงพยาบาล
ศิริราช ฝั่งธนบุรี เพื่อให้มีน้ำประปา
ที่สะอาดใช้ในโรงพยาบาล

หลังจากที่พระราชโอรส
สิ้นพระชนม์แล้ว (พ.ศ. ๒๔๗๒) สมเด็จพระ
พันวัสสาอัยยิกาเจ้ายังคง
พระราชทานความช่วยเหลือแก่
โรงพยาบาลศิริราชต่อเนื่องมาอย่าง
สม่ำเสมอ จึงได้รับการทูลเกล้าฯ ถวาย
ประกาศนียบัตร และเข็มอุปการะ
กิตติมศักดิ์ เลขที่ ๑ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๒

มูลนิธิช่วยคนโรคเรื้อน

นอกจากนั้น ในโอกาสวันคล้าย
วันพระราชสมภพทุกปี (๑๐ กันยายน)
จะทรงบริจาคพระราชทรัพย์บำรุงโรง
พยาบาลต่างๆ อยู่เสมอในสังคมไทย
ช่วงนั้น โรคเรื้อนเป็นโรคที่รักษายาก
เป็นที่รังเกียจของสังคม แต่สมเด็จพระ

พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าได้พระราชทาน
ความช่วยเหลือแก่ผู้ป่วยเหล่านี้ ทั้ง
ในสถานพยาบาลของรัฐและที่โรง
พยาบาลแมคนของพวกมิชชันนารี
โปรเตสแตนต์ จังหวัดเชียงใหม่ พระ
กรุณาธิคุณนี้ได้สืบสานต่อมา

ในต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช (พระ
ราชนัดดา) ได้พระราชทานพระราช
านุเคราะห์แก่ผู้ป่วยโรคเรื้อน เพื่อการ
นี้ทรงก่อตั้งมูลนิธิราชประชาสมาสัย
ที่สำคัญยิ่งคือ โปรดเกล้าฯ ให้ดูแล
หลานของผู้ป่วยโรคเรื้อนด้วย ทรงตั้ง
สถานศึกษาชื่อ โรงเรียนราชประชา
สมาสัย ตั้งอยู่ที่จังหวัดสมุทรปราการ
เป็นแหล่งสถานศึกษาที่พัฒนาเยาวชน
มาจนถึงทุกวันนี้

ส่วนสมเด็จพระศรีนครินทราบ
รมราชชนนี (พระราชสุมิสา) ได้
พระราชทานความช่วยเหลือแก่มูลนิธิ
ช่วยคนโรคเรื้อน จังหวัดลำปาง มูลนิธิ
ชีวิตใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ ที่มี
วัตถุประสงค์จัดตั้งหมู่บ้านชนบทใน
ประเทศไทย ให้ผู้ที่หายป่วยจากโรค
เรื้อนและโรคจิตมีที่พักอาศัยของ
ตนเอง มีที่ดินทำกิน รวมทั้งฝึกอบรม
การประกอบอาชีพอื่นๆ ให้มีโอกาส
ทำมาหาเลี้ยงชีพได้มากขึ้น จนสามารถ
พึ่งตนเองได้ สมเด็จพระบรมราชชนนี
เคยเสด็จพระราชดำเนินมาเยี่ยม
พระราชทานกำลังใจแก่พวกเขา

ปัจจุบันในสังคมไทย ผู้ป่วย
โรคเรื้อนได้ลดจำนวนลงมาก มีไข้โรค
ติดต่อที่ร้ายแรงแล้ว พระมหากษัตริย์
และพระกรุณาธิคุณเป็นปัจจัยเกื้อ
หนุนที่สำคัญยิ่งประการหนึ่ง

พระกรณียกิจในสมเด็จพระ
พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ที่พรรณนา
มานี้ เป็นเพียงตัวอย่างส่วนหนึ่งเท่านั้น
พระมหากษัตริย์คุณของพระองค์ยิ่ง
ใหญ่มหาศาล ทรงเป็นสตรีไทยที่เข้ม
แข็ง แม้จะผ่านยุคสมัยต่างๆ ที่เปลี่ยน
แปลงไป ทรงแปรความเศร้าอาดูรที่
ทรงประสบตลอดพระชนม์ชีพมาเป็น
การสร้างประโยชน์ให้กับราษฎร ทรงเป็น
นักคิด นักพัฒนา ที่มีความทันสมัยก้าว
ทันโลก

พระเมรุมาศ สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า

ข้อมูลต่างๆ จากเอกสาร ภาพถ่าย สิ่งของหลากหลาย แสดงถึงที่ทรงริเริ่มสร้างไว้ ตลอดจนถึงพระราชกรณียกิจทั้งด้าน การศึกษา วิทยาศาสตร์สุขภาพ และการอนุรักษ์ พัฒนาวัฒนธรรม สะท้อนให้เห็นเด่นชัดว่า ทรงเป็นคนตรง เข้มแข็ง เฉลียวฉลาด โปรดการทรงงาน การพึ่งตนเอง การเรียนรู้ มีพระราชดำริเป็นหลักแห่งปัญญาและเหตุผล ไม่ยึดมั่นถือมั่นในตน เปิดพระทัยกว้างต่อการรับสิ่งใหม่ๆ ความคิดเห็นที่แตกต่าง ทรงดำรงพระชนม์ชีพเรียบง่าย ประหยัด เพื่อนำพระราชทรัพย์ไปใช้ในงานหลากหลายเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม ทรงมีพระเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ทุกชาติชั้น ทุกศาสนา ทรงเป็นตัวอย่างของปวงชนชาวไทย และเยาวชนรุ่นหลังที่ได้อ่านได้เรียนรู้ถึงพระราชอัธยาศัยและพระราชจริยาวัตรแล้ว จะนำไปสู่ความซาบซึ้งประทับใจและจงรักภักดีแด่พระองค์ไม่รู้เลือน

บรรณานุกรม

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ เรื่อง สมเด็จพระศรี
สวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า:
ต้นทางการศึกษาไทย. วันที่ ๔-๕ และ ๑๐
กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๕๖ ณ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. **พุทธแท้ ศาสดาแท้ จริตดี**.
กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์, ๒๕๕๓.
ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระนางเจ้าพระยา, ประชุมพระนิพนธ์เบ็ดเตล็ด
สมเด็จพระนางเจ้ารำจรวงศา, สมเด็จพระนางเจ้ารำจรวงศา, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๔.
มูลนิธิสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าพระเกียรติคุณ
ของสมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี
พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ในงานวัดโคลัมเบียเนกซ์โฮซิ่ง ๑๘๔๓
เรียบเรียงโดย กรรณิพย์ กัสสินันท์. เอกสารอัดสำเนา, ๒๕๕๖.
มูลนิธิสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า
สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า.
เอกสารอัดสำเนา, ๒๕๕๖.
มูลนิธิสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า. ศรีสวรินทิราอนุสรณ์. กรุงเทพฯ:
อมรินทร์บุ๊คเซ็นเตอร์, ๒๕๔๔.
พระศรีสุนทรโวหาร ภ.ม. วิไลสอนหนังสือไทย. ใน **โบราณศึกษา
และวิธีสอนหนังสือไทย**, หน้า๗๕-๘๗.
ธนบุรี: โรงเรียนการช่างวุฒิศึกษา, ๒๕๐๒. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงาน
พระราชทานเพลิงศพนางพวงเพ็ชร เอี่ยมสกุล
ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ ๑๙ พฤศจิกายน ๒๕๐๒.
๒๐๐ หญิงไทยคนแรก เล่ม ๑. กรุงเทพฯ: ด่านสุทธการพิมพ์, ๒๕๕๔.
สมุฏกการพิมพ์ที่ ๔. กรุงเทพฯ: ไชยการพิมพ์, ๒๕๔๗.